

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

30. Yıl Özel Sayısı Eylül / September 2022 • 16-37

e-ISSN: 2564-6427 • DOI: 10.30627/cuilah.1159365

ÖĞRETMENLERE GÖRE PANDEMİ SÜRECİNDE DKAB DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ (4-8. SINIFLAR) İÇERİĞİNE YÖNELİK SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

According to Teachers Problems Regarding the Content of the Religious Culture and Moral Knowledge Course Teaching Curriculum (4-8. Grades) and Solution Suggestions in the Pandemic Process

Tuğrul YÜRÜK

Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri
Anabilim Dalı, Adana, Türkiye

Prof. Dr., Çukurova University, Faculty of Divinity, Department of Philosophy and
Religious Sciences, Adana, Turkey

tyuruk79@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2476-0720>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/ Received: 08.08.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 22.09.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.09.2022

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Tuğrul Yürük)

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

ÖĞRETMENLERE GÖRE PANDEMİ SÜRECİNDE DKAB DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ (4-8. SINIFLAR) İÇERİĞİNE YÖNELİK SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

According to Teachers Problems Regarding the Content of the Religious Culture and Moral Knowledge Course Teaching Curriculum (4-8. Grades) and Solution Suggestions in the Pandemic Process

Öz

Türkiye’de 10 Mart 2020’de ilk COVID-19 vakasının görülmesinin ardından 23 Mart 2020 tarihinden itibaren uzaktan eğitime geçilmiştir. Uzaktan eğitimde gerçekleştirilen uygulamalarla ilgili literatür incelendiğinde birçok çalışmaya rastlamak mümkündür. Bu çalışma Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi içeriğini konu edinmesiyle diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır. Bu çalışmanın temel problemi; pandemi sürecinde öğretmenlerin DKAB Dersi Öğretim Programlarının işleniş esnasında yaşadıkları sorunlar ve bunlara yönelik çözüm önerilerinin belirlenmesidir. Böylece eksikliklerin belirlenerek program geliştirme çalışmalarına katkı sunmak hedeflenmektedir. Nitel araştırma modelinin benimsendiği bu araştırma, durum çalışması deseniyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada pandemi sürecinde gerçekleştirilen din öğretimi uygulamalarında yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri, öğretmenlerle yapılan görüşmeler doğrultusunda derinlemesine incelenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak DKAB Dersi Öğretim Programları'nın içeriğinin bir taraftan pandemi sürecinde karşılaşılan problemlere yönelik temizlik alışkanlıklarına vurgu yapılması, değerlerin öğretimi gibi bazı katkılara sahip olmakla birlikte süre sorunu yaşanması, öğrencilerin aktif hale getirilmesi, materyal kullanımı ve ölçme-değerlendirme gibi konularda da zorlanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Uzaktan Eğitim, Pandemi, Program Geliştirme, DKAB Dersi Öğretim Programı.

Abstract

After the first case of COVID-19 was seen in Turkey on March 10, 2020, distance education began on March 23, 2020. When the literature about the applications carried out in distance education is examined, it is possible to come across many studies. This study differs from other studies by taking the content of the Religious Culture and Moral Knowledge course as a subject. The main problem of this study is to determine the problems experienced by teachers during the pandemic process, during the processing of Religious Culture and Moral Knowledge course curricula, and the solution suggestions for them. Thus, it is aimed to contribute to the program development studies by identifying deficiencies. This research, in which the qualitative research model was adopted, was carried out with the case study design. In the research, the problems and solution proposals experienced in religious teaching practices carried out during the pandemic process were tried to be examined in depth in line with interviews with teachers. As a result, the content of the Religious Culture and Moral Knowledge course curriculum, on the one hand, has some contributions, such as the emphasis on cleaning habits for the problems encountered during the pandemic process, the teaching of values but it has been found that it is also difficult to have a time problem, to activate students, to use materials, subjects such as measurement evaluation.

Keywords: Religious Education, Distance Education, Pandemic, Program Development, the Course of Religious Culture and Moral Knowledge Curriculum.

GİRİŞ

Türkiye’de 10 Mart 2020’de ilk Koronavirüs-2019 (COVID-19) vakasının görülmesinden sonra birçok alan bu süreçten olumsuz etkilenmiştir. Bu alanlardan biri de eğitim sistemidir. Sürecin olumsuz etkilerinden korunmak adına birçok tedbir alınmaya çalışılmıştır. Bunlardan biri de yüz yüze eğitime devam edilen okullarda uzaktan eğitime geçilmesidir. Milli Eğitim Bakanlığı, 23 Mart 2020 tarihinden itibaren uzaktan eğitime geçildiğini bildirmiştir. Uzaktan eğitim sürecinde dersler internet ve televizyon aracılığıyla yapılmaya başlanmıştır. Üniversitelerde ise yine 23 Mart 2020 tarihinden itibaren başlayan uzaktan eğitim, genel olarak çevrimiçi ortam sağlayan yazılımlar ile gerçekleştirilmiştir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Kurnaz ve Serçemeli, 2020; Türker ve Dündar, 2020:324). Sonraki süreçte de kısa süreli çeşitli denemeler yapılsa da yüz yüze eğitime geçiş mümkün olamamış, eğitime tüm kademelerde uzaktan eğitim şeklinde devam edilmiştir. Uzaktan eğitimde gerçekleştirilen uygulamalarla ilgili literatür incelendiğinde birçok ulusal ve uluslararası bilimsel çalışmaya rastlamak mümkündür. Ayrıca bu çalışmaların içinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) Dersini konu edinen çalışmalar da bulunmaktadır (Akman, 2021; Çakmak ve Uzunpolat, 2021; Yiğit, 2021; Erpay, 2021; Genç, Ay ve Gümrükçüoğlu, 2021; Altun, 2021a, 2021b; Yazıbaşı vd., 2021; Koç, 2020; Genç ve Gümrükçüoğlu, 2020; Yakut, 2020; Çıtırık ve Zengin, 2020). Bu çalışmaların genel olarak pandemi sürecinde DKAB dersinin işleniş ve dersin bu süreçteki fonksiyonu ile ilgili olduğu görülmektedir. Bizim çalışmamızın temel problemi ise pandemi sürecinde öğretmenlerin DKAB Dersi Öğretim Programları (4-8. Sınıflar)’nın işleniş esnasında yaşadıkları sorunların belirlenmesidir. Böylece eksikliklerin belirlenerek program geliştirme çalışmalarına katkı sunmak hedeflenmektedir. Araştırma problemi doğrultusunda pandemi süreciyle bağlantılı olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

1. Pandemi sürecinde tedbirleri anlatmada DKAB Dersi Öğretim Programlarında yer alan üniteler katkı sağlamakta mıdır?
2. DKAB Dersi Öğretim Programlarının içeriğinin yetiştirilmesinde süre sorunu yaşanmakta mıdır?
3. Pandemi sürecinde mevcut halinden daha detaylandırılabilir veya kısaltılabilir üniteler var mıdır?
4. İçerikte herhangi bir değişikliğe ihtiyaç var mıdır?
5. İşlenmesinde zorlanılan üniteler var mıdır?
6. Öğrenciler derse aktif bir şekilde katılım sağlamakta mıdır?
7. Öğrenciler derse ilgi göstermekte midir?
8. Teknolojik altyapının kullanımı, materyal ve ölçme-değerlendirme konularında problem yaşanmakta mıdır?

Yöntem

Nitel araştırma modelinin benimsendiği bu araştırma, durum çalışması deseniyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada pandemi sürecinde gerçekleştirilen din öğretimi uygulamalarında yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri, öğretmenlerle yapılan görüşmeler doğrultusunda derinlemesine incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu oluşturulurken amaçlı örnekleme yönteminden faydalanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu belirlenirken ölçüt örnekleme stratejisi kullanılmıştır. Araştırmada temel olarak iki ölçüt belirlenmiştir. Bunlardan ilki öğretmen adaylarının çalışmaya gönüllülük esasına uygun şekilde katılmaları, ikincisi ise uzaktan eğitim ile verilen derslere düzenli olarak devam etmeleridir. Bu doğrultuda araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 eğitim-öğretim yılı ikinci döneminde 4-8. sınıfların DKAB derslerine giren 25 öğretmen oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı, Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada veriler, pandemi sürecinde yüz yüze görüşmede yaşanan sorunlar nedeniyle yapılandırılmış 10 sorunun bulunduğu görüşme formu hazırlanmıştır. Veriler, etik kurul onayı* alındıktan sonra görüşme formunun öğretmenlere e-mail aracılığıyla ulaştırılması ve onların bu soruları cevaplaması şeklinde toplanmıştır. Araştırma grubunda farklı sınıfların DKAB derslerine giren öğretmenler de bulunduğu için onlardan sadece 4-8. sınıflardan sadece birine ait programı göz önünde bulundurarak soruları cevapları istenmiştir. Ayrıca hatırlatıcı olması açısından öğretmenlere yöneltilen soruların olduğu metinde öncelikle öğretim programında yer alan üniteler ve alt konulara daha sonra da sorulara yer verilmiştir. Öğretmenler genellikle sadece bir sınıfla ilgili soruları cevaplamakla birlikte zaman zaman da farklı sınıflarla ilgili yorumlar da yapmıştır.

Verilerin analiz sürecinde ise içerik analizinden faydalanılmıştır. İçerik analizinde araştırmacı öncelikli olarak araştırma konusu ile ilgili kategoriler geliştirmektedir. İçerik analizi ile kategorilendirilen veriler betimsel analizle yorumlanmıştır. Betimsel analizde veriler, önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmiş ve yorumlanmıştır (Özdemir, 2010, 335).

Bulgular ve Yorum

Yapılan görüşmelerden elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuş, katılımcıların uzaktan eğitime ilişkin düşünceleri; pandemi sürecinde DKAB Dersi Öğretim Programının içeriğini doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen sorunlar ve çözüm önerileri şeklinde iki kod belirlenmiştir.

1. PANDEMİ SÜRECİNDE DKAB DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ İÇERİĞİNİ DOĞRUDAN ETKİLEYEN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Öğretmenlerin pandemi sürecinde DKAB dersi öğretim programının içeriğini doğrudan etkileyen sorunlar ve çözüm önerileriyle ilgili görüşleri; pandemi tedbirlerini anlatmada içeriğin katkısı, içeriğin yetiştirilmesinde süre sorunu, mevcut halinden daha uzun veya kısa olabilecek üniteler/konular, dersin içeriğinde değişiklik yapılabilecek üniteler/konular, işlenmekte zorlanılan üniteler/konular şeklinde kategorilendirilmiştir. Her bir kategori de kendi içinde 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflara yönelik temalara ayrılmıştır.

1.1. Pandemi Tedbirlerini Anlatmada İçeriğin Katkısı

1.1.1. 4. Sınıf İçeriğinin Katkısı

4. sınıf DKAB derslerine giren öğretmenler, pandemi sürecindeki tedbirleri anlatmada sırasıyla 1, 3, 4 ve 5. ünitelerin kendilerine katkı sunduğunu ifade etmişlerdir. Buna göre; "Günlük Hayatta Kullanılan Dini İfadeler" başlıklı 1. ünitenin sağladığı katkılardan biri; öğrencilerin bu üniteye yaşanan sıkıntıları aşmaya yönelik dua etmeyi öğrenerek bu şekilde Allah'a sığınmanın verdiği güven duygusuyla pandemi sürecinde kendilerini psikolojik olarak biraz daha rahat hissetmeleridir. Ayrıca pandemi sürecinde çok sayıda öğrencinin bir yakınına kaybetmesi nedeniyle onlar için derslerde öğrendikleri süre ve duaları okumaları, acılarını hafifletmede yardımcı olmuştur (K2).

4. sınıfta yer alan "Güzel Ahlak" başlıklı 3. ünitenin içeriğinde İslam dininin önemli ilkelerinden olan "kul hakkı"nı gözetme ile hijyene dikkat etme ilkesi ilişkilendirilerek hijyene dikkat etmenin hem bireysel hem de toplumsal sağlık açısından önemine yer verilirse önemli bir katkı olacaktır (K3).

Özellikle pandemi sürecinde öğrenciler yaşları küçük de olsa çok büyük zorluklarla iç içe yaşamaktadırlar. 4. sınıfın "Hz. Muhammed'i Tanıyalım" başlıklı 4. ünitesinde bu anlamda Hz. Peygamberin yaşadığı birçok sıkıntıyı sabır, azim ve çalışmayla atlatabildiği vurgulanarak

* Çukurova Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Alanında Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 26.05.2021 tarih ve 9 nolu kararı.

öğrencilere yaşadıkları problemleri çözmeye hem bir teselli ve güç hem de farklı yöntemler öğretilmektedir (K2, K3).

Öğretmenler tarafından pandemi sürecindeki tedbirleri anlatmada faydalı olduğu düşünülen ünitelerden biri de “Din ve Temizlik” başlıklı 5. ünitelerdir. Bu ünitenin içeriğinde Hz. Peygamberin temizliğe verdiği önem, konuyla ilgili uygulamaları ve tavsiyelerine yer verilerek pandemi sürecindeki tedbirlerin daha etkili bir şekilde öğrenilmesine yardımcı olabilmektedir (K3). Ancak bu ünitenin son ünite olmasının pandemi sürecine katkısı açısından olumsuz bir durum olduğu belirtilmiş, yıllık planda ilk haftalara alınması önerilmiştir (K1).

1.1.2. 5. Sınıf İçeriğinin Katkısı

5. sınıf üniteleri arasında pandemi sürecinde katkı sunan ünitelerin 1 ve 3. üniteler olduğu öğretmenler tarafından belirtilmiştir. “Allah İnancı” başlıklı 1. ünitenin “Allah’ın Her Şeye Gücü Yeter” ve “Allah ile İrtibat: Dua” başlıklı konuları tedbirleri hatırlatmada ve salgınla mücadelede destek sağlamaktadır (K4, K6).

DKAB öğretmenlerine göre pandemi sürecindeki tedbirlerin öğrenilmesinde “Adap ve Nezaket” başlıklı 3. ünite de önemlidir. Özellikle bu ünite kapsamında yerlere tükürmemek, maskeleri yerlere atarak çevreyi kirletmemek sofrada adabında elleri temiz tutmak, el hijyeninin önemi gibi pandemi tedbirleriyle bağlantılı hususlara yer verilebilmektedir (K4, K5, K6, K9, K18).

1.1.3. 6. Sınıf İçeriğinin Katkısı

Mülakat yapılan 6. sınıf DKAB derslerine giren öğretmenler, 2, 3 ve 5. ünitelerinin içeriğinin pandemi sürecindeki tedbirlerin sunumunda faydalı olduğunu belirtmiştir. Bu ünitelerden biri, 2. ünite olan “Namaz” ünitesidir. Bu ünite abdest çeşitleri anlatılırken pandemi tedbirleriyle bağlantı kurularak temizlik konusuna daha ayrıntılı bir şekilde değinme imkânı oluşabilmektedir (K12).

6. sınıfın “Zararlı Alışkanlıklar” başlıklı 3. ünitesinde sigara ve alkol gibi alışkanlıkların hem genel olarak sağlık hem de pandemiye yakalanma açısından zararlarından bahsedilmektedir (K14).

5. ünite olan “Temel Değerlerimiz” ünitesi de sürece katkı sağlamaktadır. Özellikle pandemi sürecindeki tedbirlere, bu ünitenin ilk konusu olan “Toplumumuzu Birleştiren Değerler” başlığı kapsamında bulunan kul hakkından bahsedilirken yer verilebilmektedir (K11).

Tüm bunlarla birlikte 6. sınıf ünitelerinin hiçbirinin pandemi sürecindeki tedbirlerin anlatımında katkı sağlamadığı da düşünülmektedir. Bu sorunun aşılması için temizlikle ilgili konuların bütün sınıflarda işlenmesi ve uygulamalı bir şekilde gösterilmesi gerektiği ayrıca sınıfların veya okulun temiz tutulması için okulda genel olarak uygulanabilecek etkinliklerin planlanabileceği önerilmiştir (K15).

1.1.4. 7. Sınıf İçeriğinin Katkısı

7. sınıfın tüm ünitelerinin katkısı olduğu belirtilmiştir. 1. ünite olan “Melek ve Ahiret İnancı” ünitesinde dünyanın insan için bir imtihan olduğu, yaptıklarından sorumlu olduğu konusu, tedbir almayarak başkalarına virüs bulaştıranların da sorumlu olup kul hakkına gireceği şeklinde örneklendirilebilmektedir (K19, K23).

2. ünite olan “Hac ve Kurban” ünitesinde Haccın şartlarından biri olan yol güvenliğinin olması şartının pandemi sebebiyle sağlanamadığı, bu nedenle de salgın geçene kadar Hac ve Umre ibadetlerinin ertelendiği örnek olarak verilmekte, tekrar bu ibadetin yerine getirilebilmesi için tedbirlere uyulması gerektiği vurgulanmaktadır (K19). Kurban ibadeti konusunda da insanların pandemi sürecinde yaşadıkları ekonomik sıkıntılar karşısında kurban ibadetinin paylaşma yönü daha fazla öne çıkarılmaktadır. Yine bu ünite içinde yer alan “Bir Peygamber Tanıyorum: Hz. İsmail (a.s.)” konusunda pandemi sürecinin atlatılması konusunda psikolojik destek sağlamak adına Hz. Hacer’in Allah’a teslimiyeti ve ondan ümidini kesmemesi örnek olarak verilebilmektedir (K19).

3. ünite olan “Ahlaki Davranışlar” ünitesinin içeriğinde yer alan adalet, öz denetim, saygı, sorumluluk, sabır, vatanseverlik, yardımseverlik değerlerini içeren konularla pandemi sürecinde yapılması gerekenler ilişkilendirilerek ele alınabilmektedir (K17, K18, K19).

4. ünite olan “Allah’ın Kulu ve Elçisi: Hz. Muhammed” ünitesinde Hz. Muhammed’in doğru olmayan davranışların aşamalı bir şekilde düzeltilmesini belirttiği hadisine vurgu yapılarak pandemi sürecinde tedbirlere uymayanların uyarılması gerektiğine değinilmektedir (K19).

5. ünite olan “İslam Düşüncesinde Yorumlar” ünitesinde farklı yorumların ortaya çıkışında birçok etkenin etkisi ortaya konurken pandemi sürecinde gelişen şartlar çerçevesinde cemaatle kılınması gereken Cuma ve Bayram namazlarının, Hac ve Umre gibi ibadetlerin yapılamamasını örnek olarak verdiğini ifade etmiştir (K19).

1.1.5. 8. Sınıf İçeriğinin Katkısı

8. sınıfın 1. ünitesi olan “Kader ve Kaza İnancı” ünitesinin içinde bulunan “Kaderle İlgili Kavramlar” başlığı kapsamındaki “Tevekkül” konusunda Hz. Ömer’in veba salgını olduğu yere gitmeyip yoldan geri dönmesi olayı, günümüzdeki karantina uygulamasıyla bağlantılı bir şekilde ele alınabilmektedir. Ayrıca pandemiyle mücadele sürecinde maske, mesafe ve hijyen kurallarına uyararak tevekkül etmek gerektiği de vurgulanabilmektedir. Uyarıları dikkate almayıp tedbirsiz davranarak virüsün yayılmasına neden olunmasının kader olarak görülmesinin yanlış olduğu, yapılan ihmalin sonucunun kadere bağlanamayacağı anlatılabilmektedir (K16, K20, K22, K23). Yine bu ünite de evrendeki düzenin insan eliyle bozulabileceği hususundan hareketle bu durumun tanrının bir cezalandırması olmadığı, insanların kendilerinin ortaya çıkardığı sorunlardan kaynaklı olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca evrendeki yasalar konusu işlenirken biyolojik yasalardan ve “Kaderle İlgili Kavramlar” konu başlığında yer alan “Sağlık ve Hastalık” konularından bahsedilmesiyle insanın biyolojik özelliklerine ve hastalık durumlarında yapılması gerekenlere değinilmesi de mümkün olabilmektedir. Bu konular çerçevesinde pandemi sürecinde hasta olmamak için alınması gereken tedbirler ve hasta olunursa nelerin yapılabileceği de ele alınabilmektedir (K21).

2. ünite olan “Zekât ve Sadaka” ünitesinde pandemi sürecinde ekonomik sorunlar yaşayanlara zekât ve sadaka gibi araçlarla yardım eli uzatılmasının Allah katında bir sorumluluk olduğu vurgulanmaktadır (K23).

3. ünite olan “Din ve Hayat” ünitesinin “Dinin Temel Gayesi” başlıklı konusunda dinin temel gayelerinden birinin canın korunması olduğu, pandemi tedbirleriyle ilişkilendirilebilmektedir (K18, K21).

4. ünite olan “Hz. Muhammed’in Örnekliliği” ünitesinde pandemi önlemlerinde yer alan temizlik ve hijyenle ilgili kuralların ele alınmasında İslam dininin temizliğe verdiği önemin Hz. Muhammed’in uygulamalarıyla örneklendirilmesi önemli katkılar sağlamaktadır (K21).

Ünitelerin katkılarının olmakla birlikte eksik kaldığı, pandemiyle ilgili konuların daha detaylı bir şekilde ele alınabileceği de dile getirilmiştir. Bu doğrultuda özellikle sağlık, temizlik, hastalık vb. konuların öğretim programına eklenebileceği düşünülmektedir (K25).

Bu ve benzeri katkılar, dinin bireysel ve toplumsal hayatta daha fonksiyonel hale gelebilmesini sağlamaktadır. Bu nedenle DKAB dersi öğretmenlerin teolojik, sosyolojik, psikolojik ve felsefi birikime sahip olmaları, pandemi benzeri kriz ortamlarıyla baş edebilme konusunda bir avantaj oluşturacaktır (Bodur, 2021:25, 26).

1.2. Pandemi Sürecinde İçeriğin Yetiştirilmesinde Süre Sorunu

1.2.1. 4. Sınıf İçeriğinin Yetiştirilmesinde Süre Sorunu

4. sınıf DKAB dersine giren öğretmenlere göre 2018 yılında öğretim programında yapılan değişiklik ile konuların yoğunluğu artmış ancak ders saati aynı kalmıştır. Pandemi öncesinde de konuları yetiştirmekte güçlük yaşanırken pandemi sürecinde bu durum çok daha zor olmaya başlamıştır. Ayrıca pandemi öncesi dönemde aile, cami, yaz kursları gibi yaygın din eğitimi

ortamlarından alınan eğitim aracılığıyla, öğrencilerde bir temel oluşabilmekte, en azından bazı konu, kavram, şahıs, olaylara aşına olabilmektedir. Ancak pandemi sürecinde bu tür ortamlardaki din eğitimi faaliyetlerinin neredeyse hiç yapılamaması, öğrencilerin konularla ilgili hazırbulunuşluklarını azaltabilmektedir. Bu da birçok içeriğin öğrenilmesine harcanan sürenin biraz daha artmasını beraberinde getirebilmektedir. Pandemi sürecinde derslerin büyük çoğunluğunun uzaktan yapılması, ders saatinin 30 dakikaya düşmesi, yüz yüze eğitimin sınıfların iki gruba ayrılarak her bir grubun haftanın iki günü okula gelmesi ve her gruba tek ders saati ayrılmak zorunda olunması ve çevrimiçi eğitime katılmayan öğrencilere yüz yüze eğitime katıldıklarında konu tekrarı yapılması da eklenince hem konuların öğrenilmesi hem de programın yetiştirilmesi zaman almakta ve zorlaşmaktadır. Bu sorunu aşmak için etkinlik sayısı azaltılabilmekte, öğretmenler tarafından “Din ve Hayat” ile “Kur’an-ı Kerim ve Özellikleri” ünitelerine ayrılan zaman kısaltılarak diğer ünitelere eklenebilmektedir. Süre sorunu yaşanması, öğretim yöntem ve tekniklerinde de değişikliğe neden olarak daha çok düz anlatıma başvurmaya neden olabilmektedir (K1, K2 ve K3). “Hz. Muhammed’in Örnekliği” ünitesini yetiştirmekte yaşanan sorunu aşabilmek için Hz. Muhammed’in hayatıyla ilgili sadece temel kavramlar fazla detaya girmeden anlatılmaktadır (K1).

1.2.2. 5. Sınıf İçeriğinin Yetiştirilmesinde Süre Sorunu

Yıllık plan pandemi öncesinde belirlendiği ve pandemiyle birlikte uzaktan eğitime geçildiği için aynı şartlar altında eğitim yapılamamıştır. Bu da 5. sınıf özelinde süre sorunu yaşanmasına neden olmuştur. Yüz yüze eğitime tekrar dönüldüğünde sınıfların iki gruba bölünmesi ve ders saatlerinin düşürülmesi de bir başka nedendir. Konular yetişmediği zaman önemli noktaların üzerinde durarak konunun özü verilmeye çalışılmıştır. Bir başka çözüm yolu olarak da sınıf defteri doldurma veya yoklama gibi işlerin teneffüste yapılmasına başvurulmuştur (K7).

Bazı öğretmenler salgın sürecinde ünite veya konuları yetiştirmekte süre sorunu yaşamadıklarını aksine özellikle çevrimiçi eğitim döneminde konularla ilgili slayt, video, test gibi öğretim materyalleri cihazda hazır olduğu için zaman bile kazanabildiklerini ifade etmiştir (K4, K5 ve K6). Hatta sorun yaşamamanın aksine yüz yüze eğitime devam etmeyen öğrenciler için tekrar yapılmasına rağmen konuların erken biteceği de düşünülmektedir (K10). Derslere öğrenci katılımının az olması da süre sorunu yaşanmamasının sebeplerinden biridir (K8). Bir öğretmen de süre sorunu yaşamamakla birlikte çevrimiçi derste öğrencilere not aldırılmakta zorlandığını belirtmiştir. Bu sorunu, öğrencilerden ekran görüntüsü almalarını ve sonra bunları yazmalarını isteyerek, yapanlara da artı vererek çözüme kavuşturmuştur (K9).

1.2.3. 6. Sınıf İçeriğinin Yetiştirilmesinde Süre Sorunu

İçeriğin yetiştirilmesinde süre sorunu yaşamadığını (K14, K15) hatta boş zamanın kaldığını (K14) belirten öğretmenlerin yanı sıra tüm ünitelerde sorun yaşadığını, bunu da çeşitli destek videoları izleterek veya gönüllü ek dersler yaparak aşmaya çalıştığını belirten bir öğretmen (K13) de bulunmaktadır. Sorun yaşanan üniteler; 6. sınıfın 2. ünitesi olan “Namaz” ile 4. ünitesi olan “Hz. Muhammed’in Hayatı” üniteleridir. Öğretmenlere göre bunun nedeni, ünitelerin kapsamının geniş olmasıdır. Özellikle çevrimiçi eğitimin ardından tekrar yüz yüze eğitim sürecine geçildiğinde ders süresinin tek bir ders saatine dönüşmesi de süre sorunun sebepleri arasında yer almaktadır. Ayrıca yüz yüze yapılan derse ek olarak gerçekleştirilen çevrimiçi derslerde yüz yüze eğitime katılmayan öğrenciler de bulunduğu için sadece okuldaki dersin tekrarı yapılabilmektedir (K11, K16). Bu sorunu aşmak için ek dersler yapılmakta ya da önem derecesine göre daha düşük derecede olduğu düşünülen bazı konulara daha az süre ayrılmakta (K11) veya konular biraz daha sade hale getirilmekte, gerekli bilgiler kısa videolarla verilmeye çalışılmaktadır (K12). Tüm bu önlemlere rağmen yine de içeriğin yetiştirilememesi söz konusu olabilmektedir (K11).

1.2.4. 7. Sınıf İçeriğinin Yetiştirilmesinde Süre Sorunu

7. sınıf ünitelerinde içeriğin yetiştirilmesi konusunda herhangi bir sorun yaşanmamaktadır (K17, K18, K19). Çevrimiçi derslerde 30 dakikalık ders süresinin 10 dakika daha uzatılabilme imkânı olması da süre konusunda bir rahatlama sunmaktadır (K18).

1.2.5. 8. Sınıf İçeriğinin Yetiştirilmesinde Süre Sorunu

8. sınıflarda süre sorunu yaşamayan hatta çevrimiçi derslerin daha avantajlı olduğunu belirten öğretmenler bulunmaktadır (K20, K22, K25). Özellikle bazı konularda sınıf ortamında kullanılmayan sunular, videolar vb. görsel-ışitsel öğretim materyalleri çevrimiçi derslerde daha kolay kullanılabilmiş, bunlar aracılığıyla ünite sonu soru-cevap ve tekrar yapabilme imkânı artmıştır (K20). Benzer şekilde sürenin yeterli olduğu hatta pandemi sürecinde uygulanan 30 dakikalık ders sürelerinin öğrencilerin derse odaklanmasını kolaylaştırdığı için pandemi sonrasında da aynen devam etmesinin uygun olduğu düşünülmektedir (K25). Bununla birlikte pandemi sürecinde yüz yüze eğitimdeki 30 dakikalık ders süresinin doğru bir karar olabileceği ancak çevrimiçi derslerde sürenin 40 dakika olarak uygulanmasının daha doğru olduğu düşüncesi de bulunmaktadır. Çünkü özellikle 2. ünite olan “Zekât” ünitesindeki kavramların çok olması, ders konularının bazen yetişmemesi ve diğer haftalara sarkması durumunu ortaya çıkarabilmektedir. Yine tüm ünitelerin sonlarında bulunan süre öğretimi ile ilgili konularda da süre sorunu yaşanabilmektedir. Bu tür durumlarda çözüm olarak öğrencilerden ezberledikleri süreleri ders dışındaki bir zamanda çeşitli dijital uygulamalar aracılığıyla öğretmenlere ulaştırmaları istenebilmektedir. Zaman zaman çevrimiçi derslere bağlantı sorunu yaşanması ya da dersin yetişmediği durumlarda da telafi dersleriyle konular tamamlanmaya çalışılmaktadır (K21).

Tüm bunlarla birlikte pandemi sürecinde gerçekleştirilen farklı uygulamalara göre süre sıkıntısı yaşanabilmektedir. Bilindiği gibi pandemi sürecinde gelişen şartlara göre sınıfların ikiye bölünmesi ya da sınıfın tamamına yönelik yüz yüze eğitim, uzaktan eğitim gibi farklı uygulamalara gidilmiştir. Uzaktan çevrimiçi ders uygulaması yapıldığında süre sorunu yaşanmamış ancak sınıfların iki gruba bölünmesi durumlarında her gruba konuları ayrı ayrı anlatmak gerektiğinden süre yetiştirmede sıkıntı yaşanmıştır. Netice itibarıyla sorun yaşanan durumlar, konu ya da ünitelerden ziyade uygulama farklılıklarından kaynaklanmıştır. Bu sorun da konu özetlenerek çözülmüştür (K23).

1.3. Pandemi Sürecinde Mevcut Halinden Daha Uzun veya Kısa Olabilecek Üniteler/Konular

1.3.1. 4. Sınıf İçeriğinde Daha Uzun veya Kısa Olabilecek Üniteler/Konular

1. ünite olan “Günlük Hayattaki Dinî İfadeler” (K2), 2. ünite olan “İslam’ı Tanıyalım” (K1, K2) ile 4. ünite olan “Hz. Muhammed’i Tanıyalım” ünitelerinde kısaltmalar yapılabilir (K1, K2). 2. ünite olan “İslam’ı Tanıyalım”, 3. ünite olan “Güzel Ahlak”, 4. ünite olan “Hz. Muhammed’i Tanıyalım” (K3) ile 5. ünite olan “Din ve Temizlik” (K2) üniteleri için planlanan süre fazladır. Bu ünitelerin etkinliklerle biraz daha uzun ve ayrıntılı bir hale dönüştürülebileceği düşünülmektedir.

1.3.2. 5. Sınıf İçeriğinde Daha Uzun veya Kısa Olabilecek Üniteler/Konular

5. sınıf ünitelerinin kapsamını yeterli bulan bir öğretmenle (K6) birlikte sadece 5. sınıf ünitelerinin değil, tüm ünitelerin gözden geçirilmesi gerektiğini düşünen bir öğretmen (K8) de bulunmaktadır. Bu görüşlerin dışında ünitelerin kapsamıyla ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. 1. ünite olan “Allah İnancı”, 3. ünite olan “Adap ve Nezaket”, 4. ünite olan “Hz. Muhammed’in Ailesinin Örnek Davranışları” ile 5. ünite olan “Çevremizde Dinin İzleri” ünitelerinin kapsamının geniş olması ve daha çok soyut ve metafizik konuları içermesi nedeniyle öğrencilerin gelişim düzeyleri için uygun bulunmamaktadır (K4, K5, K9, K10).

1.3.3. 6. Sınıf İçeriğinde Daha Uzun veya Kısa Olabilecek Üniteler/Konular

6. sınıf öğretim programında yer alan 2. ünite olan “Namaz” ile 4. ünite olan “Hz. Muhammed’in Hayatı” ünitelerinin oldukça kapsamlı olduğu ve çok fazla detaylandırıldığı

belirtmiştir (K11, K12, K13, K14, K15). Bir öğretmen de 6. sınıf öğretim programında yer alan ünitelerin bu haliyle yeterli olduğunu düşünmektedir (K16).

1.3.4. 7. Sınıf İçeriğinde Daha Uzun veya Kısa Olabilecek Üniteler/Konular

Genel itibariyle 7. Sınıf ünitelerinin içeriğinin yeterli olduğu düşünülmektedir (K17, K18). Bununla birlikte 5. ünite olan “İslam Düşüncesinde Yorumlar” ünitesinin son ünite olması nedeniyle öğrencilerin sıkılmasına sebep olduğu, ünite içeriğinin yoğunluğunun biraz daha sadeleştirilerek daha önceki bir üniteyle mesela 4. ünite olan “Allah’ın Kulu ve Elçisi: Hz. Muhammed” ünitesiyle yer değiştirilebileceği önerilmiştir (K19).

1.3.5. 8. Sınıf İçeriğinde Daha Uzun veya Kısa Olabilecek Üniteler/Konular

8. sınıfın 1. ünitesi olan “Kader İnancı”, 2. ünitesi olan “Zekât ve Sadaka” (K21, K23) ile 4. ünite olan “Hz. Muhammed’in Örnekliği” (K20) ünitelerinin kapsamının geniş olması nedeniyle süre sorunu yaşanabildiği belirtilmiştir. Aksine 4. üniteyle ilgili ayrılan sürenin uzun olduğu ve daha da kısaltılabileceği (K21, K22) ve 2. üniteye eklenebileceği önerilmiştir (K22). Ayrıca 3. ünite olan “Din ve Hayat” ünitesinin içeriğinin biraz daha detaylı ele alınabileceği de ifade edilmiştir (K25).

1.4. Pandemi Süreciyle İlgili İçeriğinde Değişiklik Yapılabilecek Üniteler/Konular

1.4.1. 4. Sınıf İçeriğinde Değişiklik Yapılabilecek Üniteler/Konular

4. sınıfın “Kur’an-ı Kerim’i Tanıyalım” isimli 2. ünitesinde bulunan Kur’an-ı Kerimle ilgili ayet, cüz ve sure kavramları çıkarılabilir (K1). “Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Mekke ve Medine Yılları” isimli 4. ünite de çok detaylı olduğu için Hz. Peygamberin katıldığı savaşlara yer verilmeyebilir. Ayrıca bu ünitenin alt başlıkları da çok fazladır. Bu nedenle bu başlıklar bir kaç ana başlık altında toplanabilir (K2). Tüm bunlarla birlikte kişisel, ailesel ve sosyal sorumluluklarımız ve adab-ı muâşeret konularının etkinlik ve uygulama örnekleriyle programa eklenebileceği de önerilmiştir (K3).

1.4.2. 5. Sınıf İçeriğinde Değişiklik Yapılabilecek Üniteler/Konular

5. sınıf içeriğiyle ilgili herhangi bir değişiklik önermeyenlerle (K5) birlikte bazı öneriler de getirilmiştir. Mesela 3. ünite olan “Adap ve Nezaket” ünitesinin ikinci konusu olan “Selamlaşma Adabı” ile üçüncü konusu olan “İletişim ve Konuşma Adabı” konularının benzer içerikte olduğu, bu nedenle ünite içerisindeki başlıkların kendi içerisinde daha düzenli hale getirilebileceği düşünülmektedir (K7). 4. ünite olan “Hz. Muhammed ve Aile Hayatı” ünitesinin “Bir Baba Olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)” başlıklı üçüncü konusunun da kitaptaki içeriğinin somut örnekleri çok fazla ortaya koymadığı fikrinde olan bir öğretmenin (K7) yanı sıra bu ünitenin tamamen çıkarılması gerektiği kanaatinde olan bir öğretmen (K10) de bulunmaktadır. Ayrıca “Din ve Temizlik” isimli din ve temizlik konusuna vurgu yapan bir ünite veya farklı ünitelerin içinde temizlikle ilgili çeşitli konuların da eklenebileceği düşünülmektedir (K8, K9, K10). Benzer şekilde temizlikle bağlantılı olarak abdest ve boy abdesti konuları da programa alınabilir. Bu konuların eklenmesinin bir avantajı da 6. sınıfın 2. ünitesi olan “Namaz İbadeti” ünitesinin yoğunluğunu azaltmak olabilir (K4, K6). Ayrıca pandemi sürecinde birlik ve beraberliği hatırlatan vatan ve millet sevgisi; salgın hastalık tedbirlerini vurgulamak amacıyla da kul hakkı gibi konulara vurgu yapılması da gerekli olduğu düşünülmektedir (K4).

1.4.3. 6. Sınıf İçeriğinde Değişiklik Yapılabilecek Üniteler/Konular

6. sınıf öğretim programının içeriğinde bir değişiklik yapılmasıyla ilgili fikri olmayan bir öğretmenin (K11) yanı sıra konuyla ilgili çeşitli fikirler de ileri sürülmüştür. Bu öneriler arasında; 2. ünite olan “Namaz” ünitesinde temizlik konusuna; 3. ünite olan “Zararlı Alışkanlıklar” ünitesinde telefon ve sanal bağımlık konularına ayrıntılı bir şekilde değinilebileceği, 5. ünite olan “Temel Değerlerimiz” ünitesinde sosyal yardımlaşma ile ilgili kavramların verilebileceği ayrıca hastalık, ölüm ve ahirete iman konularının çocukların seviyesine göre anlatılacağı ünitelerin eklenebileceği bulunmaktadır (K12).

Öğretmenlere göre genel olarak 6. sınıf öğretim programıyla ilgili çocukların sorumluluk bilincini geliştirecek, dindeki temizlik anlayışını pekiştirecek ve pandemi sürecinin çocuklar üzerindeki psikolojik etkilerini dikkate alınacak konular eklenebilir (K12, K13). Bununla birlikte sadece 6. sınıfların değil, diğer sınıfların içeriğine de bu tarz konuların dahil edilmesi de gereklidir (K13, K15). Bu çerçevede çocukların teorik bilgiden ziyade bu süreçte dini duygularını güçlendirecek ve onlara Allah'ı sevdiren teslimiyet duygusunu ve maneviyatı güçlendirecek konular daha faydalı olacaktır (K12). Bir de kapsamının geniş olması ve içeriğinin üst sınıflarda bulunan öğrencilere daha uygun olması nedeniyle 4. ünite olan "Hz. Muhammed'in Hayatı" ünitesinin 7.yeya 8. sınıflarda verilmesi daha uygun olacaktır (K14).

1.4.4. 7. Sınıf İçeriğinde Değişiklik Yapılabilecek Üniteler/Konular

Öğretmenlerden bazıları 7. sınıf öğretim programına eklenecek veya çıkarılacak herhangi bir konu bulunmadığı görüşündedir. Bu görüşe göre, öğretim programının esnek ve çerçeve bir yapıda olması nedeniyle öğretmenler, kendilerine sunulan sınırlar içinde kazanımlardan ayrılmamak şartıyla konuları şekillendirilebilir. Bu nedenle öğretmenin kabiliyetlerini geliştirmesi ve kendini yetiştirmesi daha ön plana çıkmaktadır (K18). Bu çerçevede bazı konularda pandemi sürecinin etkileri hakkında örneklemeler yapılabilir. Örneğin 2. ünite olan "Hac ve Kurban" ünitesi işlenirken haccın pandemi süreci nedeniyle o yıl farziyetinin düştüğü bilgisi verilerek bulaşıcı hastalıkların hac ve umre ibadetlerinin geçici olarak iptal edilmesine neden olabileceği görüşüne yer verilebilir (K23).

Bunlarla birlikte ilave olarak bazı konuların eklenebileceğiyle ilgili fikirler de bulunmaktadır. Mesela 3. ünite olan "Ahlaki Davranışlar" ünitesinin birinci konusu olan "Güzel Ahlaki Tutum ve Davranışlar" konusuna "Sağduyulu Olmak" isimli bir konu eklenerek çevreyi ve insanları etkileyen elem veren hadiseler karşısında nasıl bir tutum geliştirilmesi gerektiğine yer verilebilir (K17). Ayrıca 5. ünite olan "İslam Düşüncesinde Yorumlar" ünitesinin yıllık planda son ünite olması, öğrencilerin sıkılmalarına sebep olmaktadır. Bu nedenle ünite içeriğinin yoğunluğunun sadeleştirilerek daha önceki mesela 4. ünite olan "Allah'ın Kulu ve Elçisi: Hz. Muhammed" ünitesiyle yer değiştirilebilir (K19).

1.4.5. 8. Sınıf İçeriğinde Değişiklik Yapılabilecek Üniteler/Konular

Genel olarak 8. sınıf öğretim programına din-temizlik ve din-sağlık ilişkisi gibi konular eklenerek günlük hayatta temizlik, hastalık ve hijyene dair konulara yer verilebilir (K19, K22, K25). Bununla birlikte ünitelerle ilgili öneriler de bulunmaktadır. "Hz. Muhammed'in Örnekligi" başlıklı 4. üniteye peygamberimizin sağlık konusundaki örnek davranışları eklenebilir (K20). Konu eklenmesinden ziyade mevcut konular içerisinde pandemi ile ilgili kavramların üzerinde biraz daha fazla durulmasının daha iyi olabileceği önerilmektedir. Bu konuda yaşanabilecek süre sorunu da 5. ünite olan "Kur'an-ı Kerim ve Özellikleri" ünitesinde yer alan konuların daha öz bir şekilde verilmesiyle çözülebilir (K21).

1.5. Pandemi Sürecinde İşlemekte Zorlanılan Üniteler/Konular

1.5.1. 4. Sınıf İçeriğinde Zorlanılan Üniteler/Konular

4. sınıf öğretim programında 3. ünite olan "Güzel Ahlak" ünitesinin ikinci konusu olan "İnsani İlişkilerin Temeli: Sevgi-Saygı" konusunda zorlanılmaktadır. Bu ünite içerisinde yakın çevreyle ilişkiler ele alınıp çeşitli ziyaretler önerilmektedir. Pandemi döneminde alınması gereken tedbirler göz önüne alındığında konuyla ilgili etkinlikler istenilen düzeyde yapılamamaktadır. Bu nedenle bu tür etkinliklerin daha dar bir çevrede yapılması istenmektedir (K1, K3). Pandemi sağlıkla ilgili zorlukları arttırabilmekte hatta öğrencilerin bazılarının ebeveynlerini bu salgında kaybetmesi gibi durumlar yaşanabilmektedir. Bu tür olaylar karşısında 4. ünite olan "Hz. Muhammed'i Tanıyalım" ünitesinde Hz. Peygamberin annesini kaybetmesi, yetim olarak doğması, fakirlik yaşaması gibi olaylar, zorluklar karşısında Hz. Peygamberin örnek ahlakı, sabretmesi ve şükretmesi gibi yapılması gerekenlerle birlikte ele alınabilirse öğrencilere örnek olması açısından daha uygun olabilecektir. Bu çerçevede ünite sonunda "Salli-Bârik" duasının değil de zorluklar

karşısında Hz. Peygambere bir nevi moral veren “Kevser Suresinin” olması, daha isabetli ve anlamlı olabilecektir (K2).

1.5.2. 5. Sınıf İçeriğinde Zorlanılan Üniteler/Konular

5. sınıf ünitelerinin işlenmesi konusunda bir zorluk yaşamadığını belirten öğretmenlerle (K6, K9, K10) birlikte bazı sorunlar yaşayan öğretmenler de bulunmaktadır. Bu zorlukların temel nedeni olarak da konuların soyut ve öğrenci seviyesine uygun olmaması gösterilmiştir. Bu sorunun her konuyla ilgili öğrencilerin ilgilerini çekebilecek kısa, öz videolar hazırlanarak çözülebileceği belirtilmektedir (K4, K7, K8). Zorluk yaşanan ünitelerden biri, 1. ünite olan “Allah İnancı” ünitesi (K4, K8), bir diğeri de içeriğinde hat, tezhip, minyatür, tasavvuf, salavatı ümmiye, gazel, kaside, münacat, naat, tevhit, mevlit, hilye gibi öğrencilerin seviyesine uygun olmadığı düşünülen çok fazla kavramın bulunduğu 5. ünite olan “Çevremizde Dinin İzleri” ünitesidir (K5).

1.5.3 6. Sınıf İçeriğinde Zorlanılan Üniteler/Konular

6. sınıf ünitelerinde internet bağlantısının zaman zaman kopması dışında herhangi bir zorluk yaşamadığını, ders sözel bir ders olduğu için internette faydalanabilmenin dersin daha etkili bir şekilde işlenmesini sağladığını (K14) ifade eden bir öğretmen bulunmakla birlikte sorun yaşayan öğretmenler de bulunmaktadır. Öğretmenler, genellikle uygulama gerektiren ünitelerde sorun yaşadıklarını belirtmiştir. Bu ünitelerin başında da 2. ünite olan “Namaz” ünitesi gelmektedir. “Namaz” ünitesinde sorun yaşanmasının nedenleri arasında bu ünitenin kapsamının geniş olması ve çevrimiçi derslere katılımın az olması nedeniyle öğrencilere ulaşılamaması gösterilmiştir. Bu sorun genellikle görsel-işitsel öğretim materyalleri kullanılarak, öğrencilere notlar aldırılarak veya yüz yüze ders sürecine girildiğinde konu tekrar edilerek çözülmeye çalışılmaktadır (K11, K12, K13, K15, K16).

Sorun yaşanan ünitelerden biri de 4. ünite olan “Hz. Muhammed’in Hayatı” ünitesidir. Pandemi döneminde öğrencilerin psikolojik olarak destek almaya ihtiyaçları varken “Hz. Muhammed’in Hayatı” ünitesinde savaşıardan bahsedilmesinin uygun olmadığı düşünülmektedir. Bu ünite de savaşıardan bahsetmenin yerine bir çocuk gözüyle Peygamber Efendimizin anlatılmasının daha doğru olacağı belirtilmiştir (K12).

1.5.4. 7. Sınıf İçeriğinde Zorlanılan Üniteler/Konular

7. sınıf üniteleri işlenirken bazı öğretmenler zorlanmadığını ancak ekran karşısında zaman zaman hem kendilerinin hem de öğrencilerin konsantrasyonunun bozulabildiğini belirtmektedir. Bu sorun öğrencilere söz hakkı verme, video izletme gibi çeşitli etkinliklerle aşmaya çalışılmaktadır (K19). Bir öğretmen de ünitelerin işlenişinde sorun yaşamamakla birlikte çevrimiçi eğitim sürecinde her ünite de yer alan “Bir Sure Tanıyorum” adı altında verilen surelerin takibinde ve ezberlenmesinde problemler yaşadığını belirtmiştir (K17). Görsel materyallere çok ihtiyacın olduğu 2. ünite olan “Hac ve Kurban” gibi ünitelerin işlenmesinde de sorunlar yaşanabilmektedir. Bu sorunlar da öğrencilerin ders öncesinde bu konularla ilgili çeşitli görsel materyalleri gerek EBA’dan gerek diğer platformlarından seyretmelerini ve ders sonrasında da ödev olarak yine görsel materyalleri izlemelerini tavsiye ederek çözülmeye çalışılmaktadır. Çevrimiçi derslerde kullanılan Zoom uygulamasının fotoğraf veya video paylaşımına imkân sağlaması da zorlukları aşmada kolaylık sağlayabilmektedir (K18).

1.5.5. 8. Sınıf İçeriğinde Zorlanılan Üniteler/Konular

8. sınıf içeriğinin işlenmesiyle ilgili herhangi bir sorun yaşamayan öğretmenlerin (K20) yanı sıra zaman zaman sorunlarla karşılaştıklarını ifade eden öğretmenler de bulunmaktadır. Zorlanılan alanlardan biri, sure öğretiminde özellikle öğrencilerin ezberlerini dinleme konusudur. Ödev yapma sorumluluğu, uzaktan çevrimiçi eğitim sürecine nispetle yüz yüze eğitimde daha fazla olmaktadır. Öğrenciler namaz surelerini ezberleme sorumluluklarını yerine getirmede isteksiz davranabilmektedir. Ayrıca çevrimiçi derslerde öğrenci kameraları kapalı olduğu için öğrencilerin sure ve duaları ellerindeki ders kitabından bakarak mı yoksa ezbere mi okudukları konusunda emin olunamamaktadır. Bu sorun, ek ders yapılarak veya ders dışı farklı iletişim araçlarıyla takip edilerek halledilmeye çalışılmaktadır (K21, K23). Zorlanılan bir diğeri ünite de 3. ünite olan “Din

ve Hayat” ünitesidir. Bunun sebebi de öğrencilerin bu ünitenin içeriğinde yer alan birçok konu ile ilk defa karşılaşmalarıdır. Bu ünitenin yıllık planda çevrimiçi derslerin olduğu döneme denk gelmesi, zorluğun biraz daha artmasına neden olmuştur. Bu sorun da yüz yüze eğitime geçildiğinde bu ünitenin tekrarı yapılarak çözülmeye çalışılmaktadır (K22).

2. PANDEMİ SÜRECİNDE DKAB DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ İÇERİĞİNİ DOLAYLI OLARAK ETKİLEYEN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Öğretmenlerin pandemi sürecinde DKAB Dersi Öğretim Programının içeriğini dolaylı olarak etkileyen sorunlar ve çözüm önerilerine yönelik; öğrencilerin derslere katılımı, öğrencilerin derse ilgisi, teknolojik altyapının kullanımı, materyal sorunu ve ölçme-değerlendirme sorunu şeklinde kategoriler oluşturulmuştur. Her bir kategori de kendi içinde 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflara yönelik temalar altında değerlendirilmiştir.

2.1. Pandemi Sürecinde Öğrencilerin Derslere Katılımı

2.1.1. 4. Sınıf Öğrencilerinin Derslere Katılımı

Pandemi sürecinde 4. sınıf öğrencilerinin derslere katılımında çevrimiçi eğitime nispetle yüz yüze eğitimde daha az sorun yaşanmaktadır. Yüz yüze eğitime katılmamanın nedeni genellikle pandemiyle ilgili çekincelerdir. Çevrimiçi eğitime katılımın az olmasının sebebi de gerekli olan teknolojik aletlerdeki ve internete ulaşımdaki sorunlardır (K1, K3). Çevrimiçi derse katılanlar ise çevrimiçi olmakla birlikte derste aktif olmamaktadır. Bunun sebepleri arasında çevrimiçi derslere devamsızlık sorunu yaşamamak adına katıldıkları için derse ilgisiz olmaları, etüt merkezleri, kurslar gibi yerlerde ders saatine denk gelen etkinliklere katılan öğrencilerin yerine ebeveynlerinin bağlanması, öğrencilerin söz hakkı verildiğinde kameralarını kapatması, ders devam ederken dersten çıkmaları sayılmaktadır. Bu tür sorunları aşmak için bu durumları görmezden gelmek, ders esnasında ekrandaki dersle ilgili metni rastgele isim söyleyerek öğrencilere okutmak, işlenen konuyla ilgili öğrencilere rastgele sorular sorarak doğru cevaplayanları ödüllendirmek ya da dersin herhangi bir anında öğrencilerinin tamamının ellerini kaldırmalarını isteyerek derse dinleyip dinlemedikleri konusunda takiplerini yapmaya çalışmak gibi çözümler üretilmiştir (K2, K23). Derse katılmayan öğrencilere çeşitli uygulamalar aracılığıyla ödevler göndererek onların eğitim sürecinden uzaklaşmalarını engellemeye çalışmak (K1) da bir diğer sorun çözme denemesidir. Ancak bundan da istenilen verimin alınmadığı belirtilmektedir (K2).

2.1.2. 5. Sınıf Öğrencilerinin Derslere Katılımı

5. sınıf öğrencilerinin çevrimiçi derslere katılımı ilk zamanlarda daha yüksekken sonraki dönemlerde azalmıştır. Bu tür durumlarda öğrencilerin dersle ilgili gelişimlerini takip etmekte zorlanılmaktadır. Derse katılan öğrencilerle de internet bağlantısı, mikrofon, kamera vb. cihazlarının olmaması, diğer kardeşlerin de aynı anda çevrimiçi derslere girmesi nedeniyle yeterli sayıda cihaza sahip olmamaları gibi yaşanan sorunlar nedeniyle zaman zaman iletişim kurulamamaktadır. Ders saatlerinin çakışması, çevrimiçi derslerde öğrencilerin derse girmesi ve hazırlanmasının zaman alması da diğer sorunlar arasındadır (K4, K6, K7, K10). Genellikle aynı öğrenciler derste aktif olmakta, gönüllü olmayanlara da söz hakkı verilmek istendiğinde dersten çıkma ya da mikrofonu açmama gibi durumlarla karşılaşılabilir. Çevrimiçi derslerde öğrenci aynı zamanda aile ortamında olduğu için bu konuda zorlayıcı davranılmamaktadır (K5). Sorunu çözmek adına öğrencileri derste aktif tutacak yöntemler, etkinlikler, materyaller vb. kullanılması, derste aktif olanların ödüllendirilmesi vb. uygulamalar derse daha verimli hale getirmektedir (K6, K7, K8). Bir öğretmen de çevrimiçi derse giren öğrencilerde derse katılımı sorun yaşanmadığını, zaten istemeyenin derse hiç katılmadığını, katılanların da derste etkin olduğunu ifade etmiştir (K9).

2.1.3. 6. Sınıf Öğrencilerinin Derslere Katılımı

6. sınıflarda internet ve alt yapı sorunu, evde birkaç kardeşin aynı anda derslere girmesi nedeniyle telefon, tablet gibi cihaz eksikliği, velilerin ilgisizliği gibi sebeplerle çevrimiçi derslere katılımın çok az olduğu belirtilmektedir. Derse katılımı artırmak için ders öncesi ve ders sırasında

öğrencilere Whatsapp gruplarından bilgilendirme mesajları gönderilmekte, derse katılım sağlamayan öğrencilerin velileri ile telefon görüşmeleri yapılmaktadır (K12, K13, K15, K16). Derse katılan bazı öğrencilerin de kameralarını açmak, söz hakkı almak ve soru sorulmasına rağmen cevap vermek istememesi gibi sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunları aşmak için öğrenci listesinden rastgele seçilen öğrencilerin cevaplarının değerlendirilerek bunların sözlü notlarına yansıtacağını söyleyerek bu isteksizlik önlenmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte soru-cevap, fikirlerini sorma gibi etkinlikler, öğrencilerin derse katılımlarını artırabilmektedir. Bazen de bu tür öğrenciler, çevrimiçi eğitim için kullanılan uygulamanın bir özelliği olan “bekleme odası”na alınmaktadır (K11). Bir öğretmen de derse katılımdaki isteksizliğin eğitimin uzaktan olmasıyla bir ilgisinin olmadığını, aynı isteksizliğin yüz yüze eğitim başladığında da devam ettiğini ifade etmektedir (K14).

2.1.4. 7. Sınıf Öğrencilerinin Derslere Katılımı

Bir öğretmen başlangıçta yeni bir sistem olduğu için hem 7. sınıf öğrencilerinin hem de kendilerinin zorlandığını ama zamanla sistemle ilgili bilgilerin artmasıyla bu sorunun çözüldüğünü belirtmiştir (K19). Bazı öğretmenler de derse katılımı oldukça az bulmaktadır. Bu sorun, “Whatsapp” uygulamasında oluşturulan sınıf gruplarında öğrencileri derse davet etmek, derste yoklama alınacağını ifade etmek, dersi çekici kılma adıyla farklı yöntem-teknik, materyal, araç-gereçler kullanmak gibi çözüm yollarına başvurarak çözülmeye çalışılmaktadır (K17). Bununla birlikte dersin akışını bozma girişimleri yaşanabilmektedir. Bunu önlemek için öğrencilerden derste iken mümkün olduğunca görüntülerini açmaları ve sisteme girerken ad-soyad ve sınıf gibi bilgileri yazmaları istenmekte, öğretmen de kendisine ait daimi kullanıcı adı ve şifre kullanmaktadır (K18).

2.1.5. 8. Sınıf Öğrencilerinin Derslere Katılımı

8. sınıf öğrencilerinin katılımıyla ilgili yüz yüze eğitimde herhangi bir sorunla karşılaşmamakta ancak çevrimiçi eğitim sürecinde öğrenciler, bazen derslere bir mazeret olmaksızın bazen de kursa, etüde, özel derse vb. gittiklerini öne sürerek katılmayabilmekte, katıldıklarında ders işlenişine katkı sunmayabilmekte, bazen de ebeveynler çocuklarının devamsızlık yapmasını önlemek için onların giriş bilgilerini kullanarak derslere girebilmektedir. Öğrencilerin derslere katılımını sağlamak için onları tek tek aramak, kimi zaman öğrencilerin hepsine genel kimi zaman da özel olarak ayrı ayrı rehberlik yapmak gibi uygulamalar denenmektedir. Derse gelen öğrenci sayısının azalmasının yanında derse gelip katkı sunan öğrenci sayısında da azalma olduğu vurgulanmıştır. Bunun sebepleri arasında öğrencilerin sanal ders işleyişine alışamamaları, mikrofonlarının olmaması, internet bağlantılarının zayıf olması vb. sayılabilmektedir. Öğrencilerin çevrimiçi derste dersten kopmamaları için derse katılımlarını artırmaya yönelik zaman zaman soru çözümü yapılmakta ve uygun konularda da video izleterek derse katılım artırılmaya çalışılmaktadır. Derse katılmayan öğrencilerdeki öğrenme eksiklikleri özellikle tekrar yüz yüze eğitime geçilince ortaya çıkmıştır. Tekrar yüz yüze eğitim sürecine geçildiğinde öğrencilere sorular sorularak eksiklikleri tespit edilmekte, eksikliklerin olduğu konularla ilgili kısa özetler yapıldıktan sonra yeni konuya geçilmektedir (K20, K21, K22, K23, K25).

Altun (2021b:2134), öğretmenlerin öğrencilerin uzaktan eğitime katılım oranlarını sırasıyla en fazla %20, %20’den daha az, %40, %60 ve %80 olduğunu belirttiklerini tespit etmiştir. Bu bulgu, öğrencilerin derslere katılımlarının oldukça az olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir. Ayrıca derslere katıldıklarında da dersin işleniş sürecini bozan davranışlara rastlanabilmektedir. Bu konuda yaşanan sorunlar arasında öğrencilerin derse girmelerinin ve hazırlanmalarının zaman alması, söz hakkı verildiğinde kameralarını ve mikrofonlarını kapatmaları, ders devam ederken dersten çıkmaları sayılabılır. Derslere katılım sorunu birçok çalışmada da vurgulanan hususlar arasındadır (Selçuk vd., 2021:84; Çakmak & Uzunpolat, 2021:868; Canpolat & Yıldırım, 2021:90; Bayburtlu, 2020:141; Bakioğlu & Çevik, 2020:118). Özdemir & Erdoğan (2021:20)’ın ilahiyat öğrencilerinin görüşlerinden hareketle yaptıkları

çalışmada uzaktan eğitimin yüz yüze eğitime oranla öğrencileri daha pasif hale getirdiği tespit edilmiştir.

2.2. Pandemi Sürecinde Öğrencilerin Derse İlgisi

2.2.1. 4. Sınıf Öğrencilerinin Derse İlgisi

4. sınıflarda derse katılan öğrencilere sürekli söz hakkı vererek, sorular sorarak derse ilgilerini çekme noktasında çok fazla sorun yaşanmadığı (K1) belirtilmekle birlikte bu konuda şubeler arasında farklılık olmakla birlikte katılımın genelde düşük olduğu, diğer branşlarda da benzer durumun yaşandığı ifade edilmektedir (K2). Pandemi öncesinde derse katılım daha fazla olduğu için konularla alakalı çizgi film, ilahi ve müzikler gibi materyallerin daha fazla kullanılabilirdiğini belirten bir öğretmen de pandemi sonrası ders sürelerinin ve derse devam oranının düşmesi nedeniyle sorun yaşandığını vurgulamıştır. Bu sorunu azaltmak için öğrencilerin ilgisini çekebilecek yöntemler, etkinlikler, materyaller vb. kullanarak onları biraz daha derse katmaya çalıştığını ifade etmiştir (K3).

2.2.2. 5. Sınıf Öğrencilerinin Derse İlgisi

5. sınıf öğrencilerinin derse ilgisini çekmede bir sorun yaşamadığını ifade eden öğretmenlerle (K5, K9) birlikte bu konuda çeşitli sorunlar yaşayanlar da bulunmaktadır. Ders işlerken bir öğrenciye soru sorulduğunda öğrencinin mikrofonunun ve kamerasının ya hiç olmaması ya da kapalı olması, ses gelmemesi gibi çeşitli sorunlar yaşanabilmektedir. Bu sorunların çözümüne yönelik uygulamalar arasında; öğrencilerin derse ilgisinin dağılmaması için konu anlatımını kısa tutup görsel ve işitsel materyaller ile öğrencilerin dikkatini ve ilgisini canlı tutmaya çalışmak (K4, K6, K7, K8, K10) bulunmaktadır. Tüm bunlara rağmen ne yapılırsa yapılsın uzaktan eğitimin okuldaki eğitimin yerini alamadığı da bir öğretmen tarafından dile getirilmektedir (K7).

2.2.3. 6. Sınıf Öğrencilerinin Derse İlgisi

Bir öğretmen, 6. sınıflarda öğrenci ilgisi adına bir problem yaşamadığını, öğrencilerle iletişim halinde kalarak, derse ilginin düşmeye başladığı zamanlarda da tüm sınıfın dâhil edilebileceği oyunlarla ders tekrarı yaptırarak ilgiyi canlı tutabildiğini ifade etmiştir (K16). Bununla birlikte girilen sınıflara ve işlenen konuya göre öğrencilerin derse ilgisini çekmede sorunlar yaşanabilmektedir. Bunun için bazen derse giren öğrenciler ile ismen kısa bir hal hatır sorup sohbet şeklinde derse başlayarak samimi bir ortam oluşturma, dikkatlerinin dağılmaya başladığı fark edildiğinde soru-cevap tekniğini uygulama, konuların özelliğine göre slayt, hikâye, kısa videolar, animasyon, ilahi, şarkı vb. etkinliklere başvurulmaktadır (K11, K12, K13, K14, K15).

2.2.4. 7. Sınıf Öğrencilerinin Derse İlgisi

Bazen hikâyelerle, bazen küçük şakalarla, bazen kısa sohbetler yaparak öğrencilerin ilgisini hep canlı tutmaya çalışarak öğrencilerin derse ilgisini çekme konusunda sıkıntı yaşamadığını belirten bir öğretmenin (K18) yanı sıra sorun yaşayan öğretmenler de bulunmaktadır. Bu sorunlar; ilgiyi derse çekme adına içerikle öğrencilerin günlük hayatları arasında bağlantılar kurma, soru çözümleri gibi etkinlikler gerçekleştirme, oyun, video izletme, soru çözme gibi çeşitli etkinlikler aracılığıyla çözülmeye çalışılmaktadır (K19)

2.2.5. 8. Sınıf Öğrencilerinin Derse İlgisi

Bazı öğretmenler, öğrencilere ders konularının önemi konusunda bilgi vererek bu konuları öğrenmelerinin kendileri için ihtiyaç olduğunu hissetmelerini sağlamaya çalıştıkları için öğrencilerin derse ilgisi göstermeleri konusunda önemli bir sorun yaşamadığını belirtmiştir. Özellikle öğrencilere sene sonunda girecekleri LGS (Liselere Geçiş Sınavı)'de başarı gösterebilmeleri için bu konuların önemli olduğunu hatırlatmanın yanı sıra işlenen konu ile ilgili sınava yönelik sorular hazırlanarak konunun işlenmesi de öğrenci ilgisini derse çekmede kolaylık sağlamaktadır (K20, K23). Bununla birlikte öğretmenler zaman zaman öğrencinin derse ilgisini çekmede bazı sorunlar yaşayabilmektedir. Bazen öğrencilerin derslere ilgisinin azaldığı belirtilmekte, bu durumun ders içeriği ile alakalı olduğu kadar pandemi sürecinde belirsizliklerin

ortaya çıkmasıyla da alakalı olduğu düşünülmektedir. Dersin sözel bir ders olması, öğrenciler tarafından LGS’de az puan getirdiği, LGS’de çıkan DKAB dersine ait soruların paragraf sorusu olması nedeniyle soruların bilgiye değil de yoruma dayalı olduğu ve soruların çözümünde bilgiye gerek olmadığı, okuyup anlayarak soruların çözülebileceğinin düşünülmesi ayrıca öğrencilerin konularla ilgili sahip oldukları eksik ve yanlış ön bilgilerin doğru olduğunu kabul ederek konuları bildiklerini düşünmeleri ilgisizliğin nedenleri arasında gösterilmiştir. Ayrıca öğretmenin kendisinin daha aktif olduğu yöntem ve tekniklere başvurduğunda da öğrencilerin dersi takip etmedikleri gözlemlenebilmektedir. Yüz yüze eğitimde öğrencilerle göz teması kurularak ilgileri tekrar derse yönlenebilmekte ancak çevrimiçi derslerde bu çok mümkün olamamaktadır. Çünkü internet bağlantısının kesilmesi, öğrencilerin zaman zaman kameralarını kapalı tutmaları gibi nedenler yüz yüze iletişimi engelleyebilmektedir. Bu tür durumlarda da öğrencilere sorular sorularak öğrencilerin ilgisini tekrar toplamaları sağlanmaya çalışılmaktadır. Ders süresinin 30 dakika olması da öğrencilerin daha az sıkılmalarına neden olmaktadır. Özellikle de sınavda başarıyı hedefleyen öğrencilerin derslerde LGS sorularının çözümü yapıldığında eksiklerini, hatalarını görüp düzeltmelerinin girdikleri deneme sınavlarında aldıkları sonuçlar üzerinde büyük etkisinin olması da derse ilgiyi artıran nedenler arasında gösterilmektedir (K21, K22, K25).

2.3. Pandemi Sürecinde Teknolojik Altyapının Kullanımı

2.3.1. 4. Sınıfta Teknolojik Altyapının Kullanımı

Teknolojik altyapının kullanımında kendisinin çok sorun yaşamadığını ifaden bir öğretmen, 4. sınıf öğrencilerin eşit imkânlarla sahip olmaması, evlerinin çevrimiçi derse katılım için çok uygun olmaması (gürültü, diğer kardeşlerin de aynı anda derse girmesi nedeniyle tablet, telefon, bilgisayar sorunu yaşanması vb.) gibi durumların zaman zaman dezavantaj oluşturduğunu belirtmiştir (K3). Yüz yüze eğitim sürecinde ders saatlerinin azaltılıp sınıfların ikiye bölünmesi nedeniyle süre sorunu yaşanmakta, bu durumda sadece konu anlatımı yapılabilmekte ve teknoloji çok fazla kullanılamamaktadır (K1). Çevrimiçi derste ise farklı materyallerin kullanımı denenmekte ama zaman zaman internet bağlantısında yaşanan sorunlar özellikle video kullanımını olumsuz etkileyebilmektedir. Öğrenciler küçük yaş grubunda olmaları nedeniyle slayt kullanıldığında da çabuk sıkılabilmektedir. Bu tür sorunlar nedeniyle bu yaş grubunun en sevdiği ve etkili öğrenmeyi sağlayan unsurlardan biri olarak düşünülen hikâyelerle konu işlenerek bu sorun çözülmeye çalışılmaktadır (K2).

2.3.2. 5. Sınıfta Teknolojik Altyapının Kullanımı

5. sınıf DKAB öğretmenlerinin bir kısmı, teknolojik alt yapının kullanımında herhangi bir sorun yaşanmadığını (K5, K7, K8, K9) belirtirken bir öğretmen de materyal sorunu çektiğini, bununla ilgili öğretmenlere eğitimler verilebileceğini ifade etmiştir (K7). Bununla birlikte zaman zaman EBA’ya bağlantıda sorun oluşmakta, bu tür durumlarda “Zoom” programı üzerinden bağlantı kurularak ders işlenebilmekte, öğrencilere ödev gönderimi de “Whatsapp” uygulaması üzerinden yapılabilmektedir (K4). Bu sorunların kaynağının internet altyapısındaki yetersizlikler ve kimi öğrencilerin teknolojik altyapıyı sağlayacak yeterli imkâna sahip olmaması, kimisinin de internet bağımlılığı nedeniyle derslere girememesi olduğu düşünülmektedir (K6). Bir öğretmen de başlangıçta eğitim için kullanılan uygulamanın özelliklerini öğrenmede zorluklarla karşılaştığını ancak zamanla arkadaşlardan veya internette araştırarak sorunun çözülebildiğini ifade etmektedir (K10).

2.3.3. 6. Sınıfta Teknolojik Altyapının Kullanımı

6. sınıf DKAB derslerine giren bazı öğretmenler, teknolojik altyapıyı kullanma konusunda hiç sorun yaşamamakta (K12, K13), bazıları da başlangıçta küçük sorunlar yaşamakla birlikte eğitim teknolojileriyle ilgili gelişmeleri takip edip bilgilerini güncelleyerek, aile bireylerinden ve internetteki videolardan destek alarak zamanla sorunları çözebilmektedir (K11, K14). Öğrenciler, evlerinde çevrimiçi derslere giren başka aile bireyleri de olabildiği için cihaz, internet kotası veya hızı konusunda yetersizlikler de yaşayabilmektedir (K15).

2.3.4. 7. Sınıfta Teknolojik Altyapının Kullanımı

7. sınıfta başlangıçta teknolojik altyapıyla ilgili hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin bilgi eksikliklerinin olduğu ancak zamanla bunların çözüldüğü, bazen de internetten veya kullanılan uygulamadan kaynaklı sorunlar yaşandığı, bunların da derslerin telafisinin yapılarak giderildiği belirtilmektedir (K17, K19). Bununla birlikte bir öğretmen de teknolojik altyapıyı gayet iyi kullandığını düşünmektedir. Ona göre istendiği takdirde çok sayıda materyal ve teknolojik altyapı için çok sayıda imkân bulunmaktadır. Bunun için öğretmenlerin teknolojik yeniliklere her zaman açık olması ve kendini geliştirmek için gayret etmesi gerekir. Bazı yerlerde öğrencilerin internet bağlantısından veya bilgisayardan mahrum olması, bazı yerlerde de bütün bu teknolojik imkânlara sahip olmakla birlikte öğretmenlerin dersleri gerektiği gibi işlememesi ve öğrencilerin derse katılımının az olması gibi sorunların sebepleri irdelenmeli ve bu sorunlara çözüm üretilmelidir (K18).

2.3.5. 8. Sınıfta Teknolojik Altyapının Kullanımı

Teknolojik altyapının kullanımı konusunda hiçbir sorun yaşamayan 8. sınıf DKAB öğretmenlerinin (K20, K22) yanı sıra bu konuda problem yaşayanların bulunduğu da görülmektedir. Pandemi sürecinde daha fazla dijital içerik kullanılmaya başlanmıştır. Bunun da dersin daha zengin bir şekilde işlenmesine katkısının olduğu düşünülmektedir. Ayrıca tüm öğrenciler tablet ve internet erişimine sahip olurlarsa çevrimiçi dersler çok daha verimli olabilecektir. Kişisel olarak ders esnasında kendi internet bağlantısıyla ilgili kısa kesintilerden başka bir sorun yaşanmadığını ama öğrencilerin internet bağlantısının kesintiye uğraması nedeniyle derslerden kopmalar olabildiğini, bunun da dersin işleyişini bozabildiğini düşünen bir öğretmenin (K21) yanı sıra EBA'nın altyapı eksikliğinin bulunduğunu özellikle bağlantı konusunda önemli sorun yaşandığını ancak Zoom uygulamasının kullanımında herhangi bir sorun yaşanmadığını belirten bir öğretmen de bulunmaktadır (K23). Mikrofon ya da hoparlörün sesini açmak ya da kapatma, chat uygulaması ile ders dokümanı paylaşma, ekran üzerinde çizim renklendirme ve silme gibi uygulamanın kullanımı ile ilgili bilgi eksikliğinden kaynaklı bazen sıkıntılar olmakla birlikte kullanım bilgisini geliştirerek sorun çözülebilmektedir (K23). Ayrıca öğrencilerde de benzer şekilde internet ve cihaz sorunu yaşanabildiği belirtilmektedir (K23).

Pandemi döneminde eğitim süreci üzerine yapılan farklı çalışmalarda da teknolojik altyapıyla ilgili benzer sorunlar tespit edilmiştir (Karakuş vd., 2020:238-239). Özdemir & Erdoğan (2021:26), ilahiyat fakültesi öğrencilerinin de teknolojik altyapıya ulaşım konusunda sorun yaşadıklarını belirlerken Genç & Gümrükçüoğlu (2020:417), öğrencilerin internet bağlantısı ve bilgisayar kullanımı konusunda sorun yaşamadıklarını belirttiklerini ortaya koymuştur. Duman (2020:110)'ın çalışmasında çevrimiçi eğitimin ortamdan bağımsız olması, telefonla uzaktan eğitime erişim sağlanabilmesi, uzaktan eğitimdeki her içeriğin tekrar izlenebilir olması ve devamsızlık sorununun bulunmaması gibi durumlar öğrenciler tarafından avantaj olarak değerlendirilmiştir. Altun (2021b:2136) de çalışmasında öğretmenlerin önemli bir oranının teknolojinin DKAB dersinde kullanılmasının faaliyetleri daha işlevsel hale getirdiğini ifade ettiğini ortaya koymuştur. Özgöl, Sarıkaya & Öztürk (2017) ile Özdoğan & Berkant (2020:36) tarafından yapılan araştırmada da öğrenciler, her yerden erişim imkânının olması ve dersin tekrar izlenebilir olmasını uzaktan eğitimin avantajları arasında belirtmiştir. Aynı çalışmada öğrencilerin bilgisayar ve internete erişememe, uygulama yapılamaması yönleriyle uzaktan eğitimi dezavantajlı buldukları vurgulanmıştır. Diğer taraftan öğrencilerin ders esnasında başka dijital ortamlarla oyalanması (Alper, 2020:57), teknolojiden uzak tutulmaya çalışılan öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde teknolojiye uzun süre maruz kalmaları da önemli diğer problemler arasında sayılabilir (Tanhan ve Mazlum, 2020:98). Duman (2020:109)'ın yükseköğretimdeki eğitim sürecine yönelik çalışmasında çevrimiçi derslerde öğretim elemanlarının anlatım ve soru-cevap yöntemlerine yöneldikleri belirlenmiştir. Ayrıca bu çalışmada öğretmenlerin belirttiği materyal desteğine olan ihtiyaç, (Gören vd., 2020:90)'nin çalışmasında da dile getirilmiş; uzaktan eğitim sürecinde özellikle örnek video ve ders planlarının hazırlanması, eğitim teknolojileri şirketleri tarafından daha fazla kaynak sunulması, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından bu kaynaklara açık bir yönlendirme yapılması konularında destek beklendiği de ifade edilmiştir.

2.4. Pandemi Sürecinde Materyal Sorunu

2.4.1. 4. Sınıfta Materyal Sorunu

4. sınıflarda zaman zaman materyal sorunu yaşanmakla birlikte pandemi öncesinde materyal açısından yeterli hazırlığının olması nedeniyle herhangi bir sorun yaşamayan bir öğretmenle (K3) birlikte çevrimiçi derslerde öğrencilere etkinlik, çalışma kâğıdı vs. veremediğini, bu sorunu ders esnasında soru-cevaplarla çözmeye çalıştığını ifade eden bir öğretmen de bulunmaktadır (K1). Çevrimiçi derste internet bağlantısında yaşanan sorunlar özellikle video kullanımını olumsuz etkileyebilmekte, slayt kullanıldığında da öğrenciler küçük yaş grubunda olmaları nedeniyle çabuk sıkılabilmektedir. Bu nedenle derste öğrenciler üzerinde daha etkili olduğu düşünülen hikâyelere başvurulmaktadır (K1).

2.4.2. 5. Sınıfta Materyal Sorunu

5. sınıflarda materyal sorunu yaşamayan öğretmenlerin (K4, K5, K6, K8) yanı sıra çeşitli sorunlar yaşayan öğretmenler de bulunmaktadır. Yaşanan en büyük sorun, velilerin çocuklarıyla ilgilenmemesi, eğitime önem vermemesi gibi nedenlerle çocuklarına bir cihaz sağlamaması ve çocukların da derse katılmamasıdır. Eğer öğrenci çevrimiçi derse katılmışsa başarılı olmakta çünkü video izletme, etkinlik yaptırma ve soru çözdürme gibi uygulamalar konuların pekişmesini sağlamaktadır (K9). Ayrıca öğrencilerin bazen mikrofonlarını kapatmaları, mikrofonlarının veya ses sisteminin bozuk olması gibi durumlar da önemli birer sorun olarak görülmektedir (K7). Sorun yaşandığında diğer öğretmenlerle fikir alışverişi yaparak sorunu çözmeye uygulanan bir diğer yöntemdir (K10).

2.4.3. 6. Sınıfta Materyal Sorunu

6. sınıflarda çevrimiçi ders esnasında EBA, DÖGM (Din Öğretimi Genel Müdürlüğü), MEB gibi internet sitelerinden etkinlik, çalışma soruları, konu anlatımları ve Youtube üzerinden de konu ile ilgili animasyon ve konu anlatım videoları kullanılabildiği için materyal sorunu yaşanmadığı (K11, K12, K13, K14) ifade edilmekle birlikte küçük sorunlar yaşandığı ancak bunlara çözüm üretilebildiğinden bahsedilmektedir (K15).

2.4.4. 7. Sınıfta Materyal Sorunu

7. sınıflarda derse giren öğretmenler materyal temini ve kullanımı hususunda bir problemle karşılaşmadıklarını, içerikle ilgili internet sitelerinde bulunan videolar, ders kitabı, kaynak kitaplar, DÖGM'in hazırladığı materyallerin yeterli olduğunu belirtmiştir (K17, K18, K19).

2.4.5. 8. Sınıfta Materyal Sorunu

Görüşülen bir 8. sınıf DKAB öğretmeni materyal sorunu yaşadığını belirtmekle birlikte (K25) diğer öğretmenler, çeşitli internet sitelerinden yeterince materyal temin edebildiklerini hatta çevrimiçi derslerde daha çok materyal kullanabildiklerini ifade etmiştir (K20, K21, K22, K23).

Ünal ve Bulunuz (2020:365)'un çalışmasında da öğretmenler özellikle Fen Bilimleri dersi gibi deney ve etkinliklerin yoğun olduğu derslerde yaparak yaşayarak öğrenmenin ortadan kalkması, iletişimin ve teknik sıkıntılarının olması, her öğrencinin derse katılmaması gibi durumların uzaktan eğitimin dezavantajları arasında yer alabileceğini vurgulamıştır. Bununla birlikte bu çalışmada da bazı öğretmenlerin vurguladığı gibi çevrimiçi derslerde görsel, işitsel, yazılı vb. materyallerin kullanımının sınıf ortamına göre daha kolay ve fazla olduğu da belirtilmiştir. Yiğit (2021:199), öğrencilerin DKAB dersi öğretmenlerinin kullandıkları materyalleri ilgi çekici bulduklarını tespit etmiştir. Ünal ve Bulunuz (2020:365)'un çalışmasında öğretmenler, materyal paylaşımının internet üzerinden bireysel ve hızlı yapılması, öğrencilerin diğer arkadaşlarının etkisiyle dikkatlerinin dağılmaması ve katılım az olduğu için öğrencilerle bire bir ilgilenme fırsatı bulunabilmesinin uzaktan eğitimin avantajları arasında sayılabileceğini ifade etmiştir. Çakmak & Uzunpolat (2021:870) ise çalışmalarında öğretmenlerin çalışma kâğıtları, video ve etkinlikler hazırladıkları, konu ile ilgili ayet ve hadisleri taradıkları ve din eğitimiyle ilgili internet sitelerinden yararlandıkları bulgusuna ulaşmıştır. Altun (2021b:2137) çalışmasında

öğretmenlerin %40'ının etkinlik ve sunumların daha fazla kullanıldığı, %27,5'inin materyal sorunu yaşadıkları, %22,5'inin de uygulamaya yönelik konularda sorun yaşadıklarını tespit etmiştir. Yükseköğretimde de öğrencilerin materyallere ulaşım sorunu yaşayıp yaşamadıklarına yönelik soruya verdikleri cevaplarda en yüksek oran, kesinlikle katılıyorum (%32,7) ve kesinlikle katılmıyorum (%25,1) şeklinde olmuştur (Özdemir & Erdoğan (2021:24). Genç & Gümrükçüoğlu (2020:411) da ilahiyat fakültesi öğrencilerinin çoğunluğunun ders materyallerinden yararlanamadığını ifade ettiklerini belirlemiştir.

2.5. Pandemi Sürecinde Ölçme-Değerlendirme Sorunu

2.5.1. 4. Sınıfta Ölçme-Değerlendirme Sorunu

4. sınıflarda resmi kurumların ölçme-değerlendirmeyle ilgili aldığı kararlar çerçevesinde birinci dönemin sınavları yapılamamış ancak ikinci dönem yapılabilmektedir. Birinci dönem yapılamayan sınavlar yerine ödev takibi, dua ve surelerin ezberlenmesinin puanlanması, soru-cevap vb. uygulamalarla ölçme-değerlendirme gerçekleştirilmiştir (K1). Çevrimiçi derslerde süre sorunu yaşandığı için süre ve dua ezberlerinin Whatsapp uygulaması aracılığıyla iki metre uzaktan çekilen videolarla gönderilmesi istenmiş, buna rağmen 250 öğrenciden 10-15 kadar öğrenci kitaptan okuyarak göndermiştir. Bu durumda tüm öğrencilerin motivasyon kaybı yaşamamaları için bu öğrenciler derste bireysel olarak uyarılmamış, genel bir uyarıyla sorun çözülmeye çalışılmıştır. Ayrıca duaları ezberleyenlerin sözlü notuna tam puan verileceği söylendiği halde katılım %70'lerde kalmıştır. Ölçme-değerlendirmede bu şekilde sorunlar yaşanmasının sebepleri arasında öğrencilerin derse sürekli devam etmemeleri ve çevrimiçi eğitimde velilerin öğrencilere müdahale etmesi belirtilmiştir (K3). Bu tür sorunlar, ölçme değerlendirme sağlıklı bir şekilde yapılamamasına neden olmuştur. Bununla birlikte benzer sıkıntılar sadece DKAB öğretmenlerinin değil, tüm branşların sorunu olarak düşünülebilir (K2).

2.5.2. 5. Sınıfta Ölçme-Değerlendirme Sorunu

Pandemi sürecinde 5. sınıfların ölçme-değerlendirme uygulamalarında yüz yüze eğitim döneminde sınavlar yapıldığı için bir sorun yaşanmadığı ancak sınavlar iptal edilip etkinlik üzerinden not verilmesinin çocukları rahata alıştırdığı ifade edilmektedir (K9). Bu sorunların sebepleri arasında teknik aksaklıkların olması, öğrencilerin ders esnasında kamera ve mikrofonu kapalı tutarak başka şeylerle ilgilenmeleri vb. sayılabilir. Bu sorunun çözülmesi adına kısa cevaplı sorular sorma (K4), süreci ölçme odaklı çeşitli ölçme-değerlendirme kriterleri uygulama (K6) ve sınavları biraz daha kolay hazırlama (ancak bu ölçmenin yetersiz olmasına neden olmaktadır) (K8) gibi yöntemler uygulanmıştır. Ayrıca velilerin de bu konuda muhakkak öğrencilerle ilgilenip takip etmesi, uzaktan eğitime yönelik ölçme değerlendirme araç-gereçlerinin geliştirilmesi (K7) ve sınıfta kalma uygulamasının olması (K9) gerektiği düşünülmektedir. Bununla birlikte genel olarak uzaktan eğitimde ölçme-değerlendirme yapmanın sağlıklı ve güvenilir olmadığı, öğrencilerin öğrendikleri bilgileri çabuk unuttukları (K7), bu nedenle ölçme-değerlendirmenin okul ortamında yapılmasının daha verimli olduğu belirtilmiştir (K5).

2.5.3. 6. Sınıfta Ölçme-Değerlendirme Sorunu

6. sınıflarda sorun yaşanmadığını ifade eden bir öğretmen (K16) bulunmakla birlikte çeşitli sorunlara da değinilmiştir. Özellikle sınav yapılmadığı dönemlerde ölçme-değerlendirme açısından zorluklarla karşılaşmıştır. Ayrıca devam sorununun olması da zorlukları artırmıştır. Bu sorunu aşmak için neredeyse her öğrenciye yüksek not verme, öğrencilerin sorumluluklarını yapıp yapmadığını tespit etmek için öğrenci takip çizelgesi kullanma, derse devamı notla ödüllendirme, EBA ve Whatsapp grupları üzerinden çalışma yapma, test, ünite değerlendirme ve deneme soruları göndererek öğrencilerden çözmelerini isteme gibi çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca ders esnasında etkinlik yapma ve soru çözme (K11, K12, K13), öğrencilerin konuları çabuk unutmaları nedeniyle iki haftaya bir oyunlar eşliğinde tekrarlar yapma (K14) gibi yöntemler uygulanmıştır.

2.5.4. 7. Sınıfta Ölçme-Değerlendirme Sorunu

7. sınıflarda ölçme-değerlendirme sorunları yaşanmaktadır. Zaten pandemi sürecindeki ölçme-değerlendirmenin normal dönemdeki kadar sağlıklı olmasının beklenmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Çünkü hangi öğrencinin derse niçin katılmadığı veya verilen görevleri yerine getirip getirmediği gibi durumları inceleyebilecek çok fazla vakit ve imkânın olmadığı vurgulanmıştır. Her ne kadar başarılı olunamadığı düşünülse de bu sorunların çözüm yolları arasında; zümre kararıyla ortak değerlendirme yapıp öğrenci merkezli yaklaşarak ödevlendirme, soru çözümleri yapma, EBA, Whatsapp grupları vb. araçlarla öğrencilere ulaştırılan ödevler, sorular vb. ölçme değerlendirme etkinlikleri gerçekleştirilmiştir (K17, K18). Böylesine zor bir süreçte sınavlarda da zorluk çıkarmayarak süreci kolaylaştırmak ve dersi sevdirmek gerektiği düşünülerek sınavlarda açık uçlu sorular sorarak bütün öğrencilere tam puan verme (K18) gibi yöntemlere başvurulabilmektedir.

2.5.5. 8. Sınıfta Ölçme-Değerlendirme Sorunu

8. sınıflarda okullarda pandemi tedbirleri doğrultusunda gerekli tedbirler alınarak yüz yüze sınavlar gerçekleştirilmiştir. Tüm bunlarla birlikte çeşitli nedenlerle sınava gelemeyen öğrenciler için okul yöneticileri velilerle iletişime geçmiş ve sınavlar sonraki tarihlerde yapılmıştır (K20, K22). 8. sınıf öğrencilerinin LGS'ye hazırlanmaları nedeniyle sık sık soru çözümü yapılarak sınava yönelik çalışmalar yaptırılmış, bu süreçte her öğrencinin internet erişimine aynı oranda sahip olamamasının fırsat eşitliği açısından bir dezavantaj oluşturduğu düşünülerek biraz daha yüksek not vererek bu durum telafi edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca yapılan sınavlarda daha çok temel bilgilerin öğrenilip öğrenilmediği ölçülmeye çalışılmıştır (K21). Öğretmenin kendisinin hazırladığı ya da internet üzerinden temin ettiği sorularla konu anlatımlarının ardından ölçme-değerlendirme yapılabilmektedir. Bu tür durumlarda ekranda paylaşılan soruların cevaplarının uygulamadaki sohbet bölümü üzerinden yazılması istenerek derse katılan öğrencilerin değerlendirmeleri yapılabilmiş, bununla birlikte derse katılan öğrenci sayısının az olması nedeniyle sınıftaki öğrencilerin tamamını kapsayan bir ölçme-değerlendirme mümkün olamamıştır. Ölçme-değerlendirme etkinliklerine öğrenci katılımının az olması, geçerliği ve güvenilirliği de düşürmüş, öğrenci katılımı artırılarak bu sorun çözülmeye çalışılmıştır (K23, K25).

Çakmak & Uzunpolat (2021:884-885)'in çalışmalarında da ölçme-değerlendirme konusunda benzer sorunlara değinilmiştir. Özdemir & Erdoğan (2021:28), ilahiyat öğrencilerinin süreyi yetiştirme, bağlantı kopması, teknik aksaklıklar vb. problemler yaşayabilme ihtimallerinin öğrencilerde gerginlik oluşturduğu bulgusunu ortaya koymuştur. Selçuk vd. (2021:86) ise ilahiyat fakültesi öğrencilerinin ölçme-değerlendirme sürecini geçerli ve güvenilir olarak değerlendirdiklerini belirlemiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Pandemi sürecinin genel olarak topluma ve bireylere çeşitli alanlarda sorunlar ve zorluklar ortaya çıkardığı açıktır. Sürecin uzun süre kontrol altına alınamayışı da sorunların boyutunu farklılaştırmıştır. Bu durum, eğitim sistemini de etkilemiş ve sürece uyum noktasında çeşitli uygulamalara gidilmiştir. Bu uygulamaların DKAB dersinin içeriğine nasıl yansıdığını öğretmenlerin bakış açısından tespitini amaçlayan bu çalışmada katılımcıların görüşlerine başvurulmuştur. Öncelikle genel olarak katılımcılar, din-temizlik ilişkisi, değerler gibi konuların pandemi sürecindeki tedbirleri anlatmada katkı sağladığını belirtmiştir. Ayrıca kaza, kader, dua gibi konular aracılığıyla da öğrencilerde oluşan Allah'a sığınmanın verdiği güven duygusunun psikolojik rahatlık sağladığı da vurgulanmıştır. Diğer taraftan zekât ve sadaka konusunun da toplumsal bağları kuvvetlendirici yönünün olduğuna değinilmiştir.

Tüm bunlarla birlikte dersin içeriğini etkileyen bazı durumlara da işaret edilmiştir. Çalışmada bu durumlar, pandemi sürecinde DKAB Dersi Öğretim Programının içeriğini doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen sorunlar ve çözüm önerileri şeklinde kodlanmıştır.

Öğretmenler, pandemi sürecinde DKAB Dersi Öğretim Programının içeriğini doğrudan etkileyen sorunlar arasında sürenin yetersizliği, ünite/konuların kapsamının geniş olması,

içeriğin yetersiz olması, pandemi sürecinin sınırlılıkları nedeniyle işlemekte zorlanılan ünite/konular vb. sorunlardan bahsetmişlerdir. Bu sorunlara etkinlik sayısının azaltılması, bazı ünitelerin süresinin başka ünitelere eklenmesi, sınıf defteri doldurma veya yoklama gibi zaman alan işlerin teneffüste yapılması, gönüllü ek dersler yapılması, ders dışında içeriği destekleyebilecek türde materyaller tavsiye edilmesi, öğretim yöntem ve tekniklerinde değişikliklere gidilmesi ve konuların daha yüzeysel bir şekilde ele alınması gibi çözümler üretilmektedir. Bununla birlikte bazı öğretmenler, sorun yaşamak yerine sınıf ortamlarında kullanamadıkları materyalleri çevrimiçi derslerde daha rahat kullanabildikleri için hem süre hem de verim açısından avantajlar yaşayabildiklerini belirtmiştir.

Öğretmenler, pandemi sürecinde DKAB Dersi Öğretim Programının içeriğini dolaylı yoldan etkileyen sorunlar olarak da öğrencilerin derse katılımı ve ilgisinin az olması, teknolojik altyapıda ve kullanımında yaşanan aksaklıklar, materyal yetersizliği, ölçme-değerlendirmedeki aksaklıklar vb. sorunlara değinmiştir. Bu tür sorunlar karşısında da öğretmenler genellikle hem ders içinde hem de ders dışında öğrencileri destekleyecek etkinlik ve materyallere yöneldiklerini belirtmiştir. Bazı öğretmenler materyal yetersizliğinden bahsetse de bazıları bu konuda bir yetersizlik olmadığını hatta pandemi sürecinde sınıfta kullanamadıkları kadar materyali çevrimiçi eğitimde kullanabildiklerini dile getirmiştir.

Tüm bunların sonucunda pandemi sürecinde içeriği doğrudan ve dolaylı olarak etkilediğini belirttikleri sorunların birçoğunun pandemi öncesinde de zaman zaman öğretmenler tarafından dile getirilen sorunlar olduğu belirtilebilir. Dolayısıyla sorunun sadece pandemi dönemiyle sınırlı olmadığını göz ardı etmemek gerekir. Çalışma bulgularında da belirtildiği üzere öğretim programında yer alan bazı ünitelerin kapsamının geniş olması ve öğrenci seviyesine uygun olmaması aslında hem öğretmenin hem de öğrencinin derste aktif olmasını engelleyebilmektedir. Öğretim programında yer alan ünitelerin içeriğinin bu bakış açısıyla tekrar gözden geçirilmesi faydalı olacaktır. Böylece hem pandemi süreci hem de sonrasında yaşanabilecek sorunların önüne geçilmesi daha da kolaylaşacaktır.

KAYNAKÇA

- Akman, A. (2021). İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alper, A. (2020). Pandemi sürecinde k-12 düzeyinde uzaktan eğitim: durum çalışması. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 45-67.
- Altun, V. K. (2021a). Dinin Salgın Hastalık Dönemlerindeki Eğitsel Rolü: Covid-19 Pandemisi Özelinde Bir Araştırma. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 11, 89-103.
- Altun, V. K. (2021b). Covid-19 pandemi sürecinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin uzaktan eğitim ile ilgili görüşlerinin değerlendirilmesi. *Turkish Studies - Education*, 16/5, 2127-2145.
- Bakioğlu, B. & Çevik, M. (2020). COVID-19 pandemisi sürecinde Fen Bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Turkish Studies*, 4(15), 109-129.
- Bayburtlu, Y. S. (2020). Covid-19 pandemi dönemi uzaktan eğitim sürecinde öğretmen görüşlerine göre Türkçe eğitimi. *Turkish Studies*, 4(15), 131-151.
- Bodur, H. E. (2021). İlahiyat Fakültesi Mezunu Öğretmenlerin Bakış Açısından Pandemi - Din İlişkisi. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38, 1-33.
- Canpolat, U. & Yıldırım, Y. (2021). Ortaokul öğretmenlerinin covid-19 salgın sürecinde uzaktan eğitim deneyimlerinin incelenmesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 74-109.
- Çakmak, A. ve Uzunpolat, Y. (2021). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerine Göre Salgın Döneminde Uzaktan Eğitim. *Tasavvur/Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 7(1), 855-892.

- Çıtırık, A. N. ve Zengin, Z. S. (2020). Küresel salgın zamanında din görevlileri gözüyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yaygın din hizmeti ve eğitimi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı), 599-624.
- Duman, S. N. (2020). Salgın Döneminde Gerçekleştirilen Uzaktan Eğitim Sürecinin Değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 95-112.
- Erpay, İ. (2021). Zorunlu Uzaktan Eğitim: Covid-19 Pandemisi Sürecinde İlahiyat Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşleri. *Marifetname*, 8(1), 169-204.
- Genç, M. F., Ay, M. F. ve Gümrükçüoğlu, S. (2021). Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde İlahiyat Alanında Lisansüstü Eğitim Gören Öğrencilerin Uzaktan Eğitime Bakışları. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 21(1), 71-97.
- Genç, M. F. ve Gümrükçüoğlu, S. (2020). Koronavirüs (Covid-19) sürecinde İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin uzaktan eğitime bakışları. *Electronic Turkish Studies*, 15(4), 403-422.
- Gören, S. Ç., Gök, F. S., Yalçın, M. T., Göregen, F. ve Çalışkan, M. (2020). Küresel salgın sürecinde uzaktan eğitimin değerlendirilmesi: Ankara örneği. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 69-94.
- Karakuş, N., Ucuşsatar, N., Karacaoğlu, M. Ö., Esendemir, N. ve Bayraktar, D. (2020). Türkçe öğretmeni adaylarının uzaktan eğitime yönelik görüşleri. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 19, 220-241.
- Koç, A. (2020). Covid-19 salgını sürecinde İlahiyat Fakültesi öğretmenlik uygulaması dersinin uzaktan eğitim yoluyla yapılması: örnek bir uygulama modeli. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 851-875.
- Kurnaz, E. ve Serçemeli, M. (2020). Covid-19 Pandemi döneminde akademisyenlerin uzaktan eğitim ve uzaktan muhasebe eğitimine yönelik bakış açıları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 3, 262-288.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsali üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Özdemir, Ö. & Erdoğan, İ. (2021). Covid-19 pandemisi sürecinde İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin uzaktan eğitim hakkındaki görüşleri. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 12, 11-41.
- Özdoğan, A. Ç. ve Berkant, H. G. (2020). Covid-19 Pandemisindeki Uzaktan Eğitime İlişkin Paydaş Görüşlerinin İncelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 13-43.
- Özgöl, M., Sarıkaya, İ. & Öztürk, M. (2017). Örgün eğitimde uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin öğrenci ve öğretim elemanı değerlendirmeleri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 7(2), 294-304.
- Selçuk, M., Sözen, H., Şimşek V. & İpek, Y. (2021). The çevrimiçi learning experience of Theology students in Turkey during the COVID-19 pandemic: a new disposition for RE?, *Religious Education*, 116(1), 74-90.
- Tanhan, F. ve Mazlum, M. M. (2020). Okul yöneticilerinin pandemi sürecinde uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin görüşleri. F. Tanhan (Ed.), *Pandemi ve Eğitim* içinde (s. 59-102). Ankara: Anı.
- Türker, A. ve DüNDAR, E. (2020). COVID-19 pandemi sürecinde eğitim bilişim ağı (eba) üzerinden yürütülen uzaktan eğitimlerle ilgili lise öğretmenlerinin görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 323-342.
- Ünal, M. ve Bulunuz, N. (2020). COVID-19 salgını döneminde yürütülen uzaktan eğitim çalışmalarının öğretmenler tarafından değerlendirilmesi ve sonraki sürece ilişkin öneriler. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 343-369.

- Yakut, S. (2020). Pandemi sürecinin ilahiyat öğrencileri üzerindeki psikososyal etkilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Journal of social and humanities sciences research*, 7(59), 2707-2717.
- Yazıbaşı, M. A., Yemenici, A., Serinsu, M. E. ve Zengin, Z. S. (2021). Covid-19 pandemi sürecinde İlahiyat/İslami İlimler Fakültesi öğretim elemanları ve öğrencilerinin uzaktan eğitim sistemi ile ilgili tecrübelerinin değerlendirilmesi üzerine nicel bir araştırma. *ULUM*, 4(1), 99-131.
- Yiğit, Y. (2021). Öğrencilerin dijital ortamlar üzerinden yapılan din kültürü ve ahlak bilgisi derslerine yönelik tutumları (sivas zara ilçesi örneği). *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(17), 187-204.

STRUCTURED ABSTRACT

After the first case of COVID-19 was seen in Turkey on March 10, 2020, distance education began on March 23, 2020. When the literature about the applications carried out in distance education is examined, it is possible to come across many studies. This study differs from other studies by taking the content of the Religious Culture and Moral Knowledge course as a subject. The main problem of this study is to determine the problems experienced by teachers during the pandemic process, during the processing of Religious Culture and Moral Knowledge course curricula, and the solution suggestions for them. Thus, it is aimed to contribute to the program development studies by identifying deficiencies. This research, in which the qualitative research model was adopted, was carried out with the case study design. This research, in which the qualitative research model was adopted, was carried out with the case study design. In the research, the problems and solution proposals experienced in religious teaching practices carried out during the pandemic process were tried to be examined in depth in line with interviews with teachers.

Opinions of teachers about the problems they experienced during the processing of Religious Culture and Moral Knowledge curricula during the pandemic process and suggestions for solutions to them, in the pandemic process, the Religious Culture and Moral Knowledge course has been coded in the form of problems and solution proposals that directly and indirectly affect the content of the curriculum. In explaining the pandemic measures for problems and solution proposals that directly affect the content of the Religious Culture and Moral Knowledge curriculum, categories have been formed in the form of the contribution of the content, the problem of time in raising the content, units /topics that may be longer or shorter than the current state, units /topics that can be changed in the content of the course, units /topics that are difficult to process. In the study, the Religious Culture and Moral Knowledge course is under the code of problems and solution suggestions that directly and indirectly affect the content of the curriculum, categories have emerged in the form of students' participation in classes, students' interest in the course, the use of technological infrastructure, the material problem and the measurement evaluation problem.

It is stated that the topics such as cleaning habits, providing psychological support with prayer, the right of servants, patience, perseverance, which are included in the content of the Religious Culture and Moral Knowledge course, contribute in various ways in the pandemic process. In addition, it was emphasized that some units may also be linked to some changes to be made in the content of some units, such as adding issues such as our personal, family and social responsibilities and etiquette rules to the program with examples of activities and practices, as well as measures to be taken during the pandemic process. On the other hand, there were difficulties in teaching subjects such as family visits, social relations, worship and surah teaching, which are included in the Religious Culture and Moral Knowledge course.

The fact that the contents of some units are more than necessary has also caused a time problem. The problem of time has also made it difficult to carry out activities related to the content. In order to overcome the duration problem, solutions such as clearing the content of some units from details, giving the essence of the subject and not mentioning too much about other issues, giving information with short videos have been produced. However, some teachers also stated that they did not have a problem with the duration.

Teachers also stated that there may be problems in students' participation in online education for reasons such as insufficient technological infrastructure for connecting to the lesson, overlapping lesson hours with lessons in places such as study centers and courses. In order to overcome this problem, solutions such as ignoring, rewarding those who answer correctly, taking attendance, sending assignments to those who do not attend the lesson and preventing them from distracting from the educational process have been developed. In addition to the mentioned solutions, the use of methods-techniques, tools and equipment that will attract the attention of students has also been resorted to.

As a result of all these, it should be noted that many of the problems that directly and indirectly affect the content during the pandemic process were voiced by teachers from time to time before the pandemic. Therefore, it should be noted that the problem is not limited only to the pandemic period. As stated in the study findings, the fact that the scope of some units in the curriculum is wide and not suitable for the student's level may actually prevent both the teacher and the student from being active in the lesson. It would be useful to review the content of the units in the curriculum again from this point of view. Thus, it will become even easier to prevent the problems that may occur both during the pandemic process and after.